

प्रकरण एक

प्रारंभिक

१. संक्षिप्त नाव, व्याप्ती व प्रारंभ:-

- १) या अधिनियमास, महाराष्ट्र जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ असे म्हणावे.
- २) तो, बृहन्मुंबई व्यतिरिक्त संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यास लागू आहे.
- ३) तो, राज्य शासन शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारा जी तारीख नेमून देईल त्या तारखेस अंमलात येईल.

२. व्याख्या :-

संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसेल तर, या अधिनियमात, -

- (१) "नागरिकांचा मागासवर्ग" म्हणजे, राज्य शासनाने इतर मागासवर्ग आणि विमुक्त जाती व भटक्या जमाती म्हणून वेळोवेळी घोषित केलेले असेवर्ग किंवा अशा वर्गाचे भाग अथवा त्यामधील गट :
- (२) "गट" या संज्ञेचा अर्थ, कलम ५ अन्वये राज्य शासन एखाद्या जिल्ह्यातील ज्या कोणत्याही स्थानिक क्षेत्राची एखादा गट म्हणून रचना करील असे स्थानिक क्षेत्र असा होतो.
- (३) "परिषद सदस्य " या संज्ञेचा अर्थ, या अधिनियमान्वये रचना केलेल्या एखाद्या जिल्हा परिषदेचा सदस्य असा होतो.
- (४) "जिल्हा " या संज्ञेचा अर्थ कलम ४ अन्वये रचना केलेला जिल्हा असा होतो.
- (५) "निवडणूक" या संज्ञेचा अर्थ, यथास्थिति, एखाद्या जिल्हा परिषदेसाठी किंवा पंचायत समितीसाठी घ्यावयाची निवडणूक असो होतो; आणि यात, पोटनिवडणुकीचा समावेश होतो.
- (६) "मतदारांची यादी" या संज्ञेचा अर्थ कलम १३ अन्वये, तरतूद करण्यात आलेली व ठेवण्यात आलेली मतदारांची यादी असा होतो;
- (७) "सदस्य" या संज्ञेचा अर्थ कोणत्याही पंचायत समितीचा किंवा या अधिनियमान्वये रचना करण्यात आलेल्या समितीचा सदस्य असा होतो;
- (८) "पंचायत" या संज्ञेचा अर्थ, मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ (१९५९ चा मुंबई ३) अन्वये स्थापन करण्यात आलेली किंवा स्थापन करण्यात आल्याचे समजण्यात येणारी ग्रामपंचायत असा होतो;
- (९) "पंचायत समिती" किंवा "समिती" या संज्ञेचा अर्थ, कलम ५७ अन्वये प्रत्येक गटासाठी रचना करण्यात आलेली पंचायत समिती असा होतो;
- (१०) क "लोकसंख्या" म्हणजे ज्या शेवटच्या लगतपूर्वीच्या जनगणनेची संबंध आकडेवारी तात्पुरती किंवा अंतिम प्रसिध्द करण्यात आली आहे. त्या जनगणनेत निश्चित करून घेतलेली लोकसंख्या;
- (११) "अनुसूचित क्षेत्रे" म्हणजे, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद २४४ च्या खंड १ मध्ये निर्देश करण्यात आलेली अनुसूचित क्षेत्रे;
- (१२) "अनुसूचित जाती" या संज्ञेचा अर्थ, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३४१ अन्वये महाराष्ट्र राज्याच्या संबंधात अनुसूचित जाती म्हणून समजण्यात आल्या असतील अशा जाती, वंश किंवा जनजाती किंवा अशा जातीचे, वंशांचे किंवा जनजातीचे भाग किंवा त्यातील गट असा होतो;
- (१३) "अनुसूचित जमाती" या संज्ञेचा अर्थ, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३४२ अन्वये महाराष्ट्र राज्याच्या संबंधात अनुसूचित जनजाती म्हणून समजण्यात आल्या असतील अशा जनजाती किंवा जनजाती-समाज अथवा अशा जनजातीचे किंवा जनजाती-समाजाचे भाग किंवा त्यातील गट असा होतो;
- (१४) "राज्य निवडणूक आयोग" म्हणजे, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद २४३ ट, खंड (१) याच्या तरतुदीनुसार नियुक्त करण्यात आलेल्या राज्य निवडणूक आयुक्ताचा समावेश असलेला राज्य निवडणूक आयोग;

(१५) "जिल्हा परिषद" किंवा "परिषद" या संज्ञेचा अर्थ, कलम ९ अन्वये रचना करण्यात आलेली जिल्हा परिषद असा होतो;

प्रशासकीय क्षेत्रे

३. प्रशासकीय क्षेत्रांमध्ये विभागणी करणे :-

या अधिनियमाच्या प्रयोजनांसाठी, महाराष्ट्र राज्याची जिल्हयांमध्ये विभागणी करण्यात येईल आणि जिल्हयांची गटांमध्ये विभागणी करण्यात येईल.

४. जिल्हयांची रचना :-

(१) प्रकरण १५ च्या तरतुदीनुसार हद्दीत जो कोणताही फेरबदल करण्यात येईल त्यास अधीन राहून, संबंधित संहितेअन्वये एखादा जिल्हा म्हणून बनविण्यात किंवारचना करण्यात आलेले प्रत्येक स्थानिक क्षेत्र हे (पण त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोंणत्याही कायद्यान्वये किंवा तदनुसार रचना केलेल्या किंवा स्थापन केलेल्या, महानगरपालिकेच्या, नगरपालिकेच्या, कटकाच्या किंवा अधिसूचित क्षेत्र समितीच्या हद्दी वगळून) या अधिनियमाच्या प्रयोजनांसाठी जिल्हा म्हणून असेल.

५. गटांची रचना :-

प्रकरण पंधराच्या तरतुदीनुसार हद्दीत जो कोणताही फेरबदल करण्यात येईल त्यास अधीन राहून राज्य शासनाला, शासकीय राजपत्रात अधिसूचना प्रसिध्द करून, प्रत्येक जिल्हयात अशा अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट करण्यात येईल त्या संख्येइतक्या गटांची रचना करता येईल; तसेच अशा प्रत्येक गटात जे स्थानिक क्षेत्र समाविष्ट असेल ते स्थानिक क्षेत्र त्या अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट करता येईल.

प्रकरण दोन

जिल्हा परिषदांची रचना

६. जिल्हा परिषदांची स्थापना करणे :-

(१) प्रत्येक जिल्हयाकरीता, अध्यक्ष व परिषद सदस्य यांची मिळून, एक जिल्हा परिषद स्थापन करण्यात येईल; आणि या अधिनियमान्वये किंवा तदनुसार किंवा अन्यथा, जिल्हा परिषदेकडे जे अधिकार व जी कार्ये निहित करण्यात येतील त्या सर्व अधिकारांचा जिल्हा परिषदेने वापर केला पाहिजे आणि ती सर्व कार्ये जिल्हा परिषदेने पार पाडली पाहिजेत.

(२) या अधिनियमाच्या प्रयोजनाकरीता जिल्हा परिषदेचा प्राधिकार, ज्या क्षेत्रासाठी अशा परिषदेची स्थापना करण्यात आली असेल त्या क्षेत्रावर असेल; तसेच राज्य शासन याबाबत शासकीय राजपत्रात प्रसिध्द केलेल्या अधिसूचनेद्वारे विनिर्दिष्ट करील अशा एका किंवा अनेक प्रयोजनांसाठी आणि अशा अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट करील अशा अतिरिक्त क्षेत्रावर देखील असा प्राधिकार असेल.

७. परिषदेची प्राधिकरण व त्यांचे संघटन :-

(१) प्रत्येक जिल्हयासाठी या अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करण्याचे काम ज्या प्राधिकरणाकडे सोपविण्यात येईल ती प्राधिकरणे पुढीलप्रमाणे असतील :-

- (अ) जिल्हा परिषद,
- (ब) पंचायत समित्या,
- (क) स्थायी समिती,
- (ड) विषय समित्या,
- (इ) पीठासीन अधिकारी,
- (फ) मुख्य कार्यकारी अधिकारी,

(फ-अ) कार्यकारी अधिकारी, आणि

(ग) गट विकास अधिकारी,

(२) राज्य शासन निदेश देईल इतके विभाग जिल्हा परिषदेस तिच्या कार्यात सहाय्य करतील आणि प्रत्येक विभाग हा, राज्य सेवेतील वर्ग एकच्या किंवा वर्ग दोनच्या श्रेणीतील अधिकाऱ्यांच्या (ज्याचा यात यापुढे "जिल्हा परिषदेचा विभाग प्रमुख" म्हणून निर्देश करण्यात आला आहे) स्वाधीन असेल.

८. जिल्हा परिषदांचे कायद्याने संस्थापन :-

प्रत्येक जिल्हा परिषद ही ".....जिल्हा परिषद" या नावाचा एक निगम निकाय असेल आणि तिची अखंड अधिकार परंपरा व तिचा सामाईक शिक्का असेल आणि ती करार करण्यास आणि ज्या क्षेत्रावर तिचा प्राधिकार असेल अशा क्षेत्राच्या हद्दीतील आणि हद्दीबाहेरील जंगम व स्थावर अशी दोन्ही प्रकारची मालमत्ता संपादन करण्यास व धारण करण्यास सक्षम असेल आणि तिला निगम व निकाय म्हणून जे नाव असेल त्या नावाने तिला व तिच्यावर दावा लावता येईल.

९. जिल्हा परिषदांची रचना :-

(१) जिल्हा परिषद पुढील व्यक्तींची मिळून बनलेली असेल -

(अ) राज्य निवडणूक आयोग शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे ठरवील, असे जास्तीत जास्त पंचाहत्तर आणि कमीत कमी पन्नास इतके, जिल्ह्यातील निवडणूक विभागातून प्रत्यक्ष निवडणुकीद्वारे निवडण्यात आलेले परिषद सदस्य ; तथापि, वाजवीरित्या व्यवहार्य असेल तेथवर, जिल्हा परिषदेच्या प्रादेशिक क्षेत्राची लोकसंख्या आणि अशा जिल्हा परिषदेमधील निवडणुकीद्वारे भरावयाची संख्या, यामधील गुणोत्तर संपूर्ण राज्यभर सारखेच असेल.

९-अ राज्य निवडणूक आयोग :-

(१) जिल्हा परिषदा आणि पंचायत समित्यांच्या सर्व निवडणुकींसाठी मतदार याद्या तयार करण्यासंबंधातील अधीक्षण, संचालन व नियंत्रण आणि त्या सर्व निवडणुका घेणे हे राज्य निवडणूक आयोगाकडे निहित असेल.

(२) राज्य निवडणूकआयोग, त्याचे कोणतेही अधिकार आणि कामे, आदेशाद्वारे, राज्य निवडणूक आयोगाच्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे किंवा तहसिलदाराच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जाच्या नसणाऱ्या राज्य शासनाच्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे सोपवू शकेल.

(३) या अधिनियमान्वये किंवा नियमान्वये मतदार याद्या, मतदार विभाग व निर्वाचक गण तयार करण्यासाठी आणि जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्यांच्या निवडणुका घेण्यासाठी नेमलेले किंवा कामावर लावण्यात आलेले सर्व अधिकारी आणि कर्मचारी वर्गातील सदस्य हे राज्य निवडणूक आयोगाच्या अधीक्षणाखाली, संचालनाखाली व नियंत्रणाखाली काम करतील.

(४) या अधिनियमात किंवा नियमात काहीही अंतर्भूत असले तरीही, राज्य निवडणूक आयोग न्याय्य व मुक्त वातावरणात निवडणुका व्हाव्यात म्हणून हा अधिनियम आणि नियम यांतील तरतुदींशी विसंगत नसतील असे विशेष किंवा सर्वसाधारण आदेश किंवा निदेश काढू शकेल.

परिषद सदस्यांची निवडणूक

१०. परिषद सदस्यांची निवडणूक व त्यांचा पदावधी :-

(१) या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली तरतूद केलेल्या रीतीने, परिषद सदस्य निवडून देण्यात येतील.

(२) या अधिनियमात अन्यथा तरतूद करण्यात आली असेल त्या व्यतिरिक्त, परिषद सदस्यांच्या अधिकारपदाचा अवधी पाच वर्षांचा असेल :

परंतु, पंचायत समितीचा सभापती असण्याच्या सामर्थ्याने ज्या व्यक्ती परिषद सदस्य असतील त्या व्यक्ती, त्यांचे असा सभापती म्हणून अधिकारपद धारण करणे ज्या कालावधीपर्यन्त चालू राहिल त्या कालावधी पर्यन्तच, ते अधिकारपद धारण करतील.

(३) पोटकलम (२) अन्वयेची जिल्हा परिषदेची मुदत समाप्त होण्यापूर्वी तिचे विसर्जन करण्यात आल्यानंतर रचना करण्यात आलेल्या जिल्हा परिषदेचे परिषद सदस्य, तिचे अशाप्रकारे विसर्जन करण्यात आले नसते तर ज्या उर्वरित कालावधीसाठी पोटकलम (२) अन्वये सदस्य असण्याचे चालू राहिले असते त्या उर्वरित कालावधीपुरतेच सदस्य असण्याचे चालू राहतील.

११. परिषद सदस्यांच्या पदावधीचा प्रारंभ:-

(१) सार्वत्रिक निवडणुकीत निवडून आलेल्या परिषद सदस्यांचा पदावधी हा, जिल्हा परिषदेच्या पहिल्या सभेच्या तारखेस सुरु होत असल्याचे, मानण्यात येईल.

(२) जिल्हा परिषदेची पहिली सभा, जिल्हाधिकारी, निवडून आलेल्या सदस्यांची नावे कलम ९, पोटकलम २ अन्वये प्रसिध्द करण्यात आल्यानंतर, शक्य तितक्या लवकर घेईल; आणि अशी तारीख, -

(एक) सार्वत्रिक निवडणुकीनंतरच्या पहिल्या सभेच्या बाबतीत, मावळत्या परिषद सदस्यांचा पदावधी समाप्त होण्याच्या दिनांकाच्या लगतनंतरच्या दिवसापेक्षा उशीराची नसेल; आणि

(दोन) जिल्हा परिषदेच्या विसर्जनानंतर घेण्यात आलेल्या निवडणुकीच्या बाबतीत, जिल्हा परिषदेच्या विसर्जनाच्या तारखेपासून सहा महिन्यांचा कालावधी समाप्त होण्याच्या तारखेपेक्षा उशीराची नसेल.

१२. जिल्हयाची निवडणूक विभागात विभागणी :-

(१) राज्य निवडणूक आयोग, परिषद सदस्यांच्या निवडणुकीच्या प्रयोजनांकरीता, प्रत्येक जिल्हयाची निवडणूक विभागात विभागणी करील. (अशा कोणत्याही प्रादेशिक सीमा, त्याच गटाच्या सीमेबाहेर नसेल) अशा प्रत्येक विभागातून एक परिषद सदस्य निवडून देण्यात येईल आणि प्रत्येक मतदार विभागासाठी स्वतंत्र निवडणूक घेण्यात येईल.

परंतु, अशा निवडणूक विभागाची विभागणी अशाप्रकारे करण्यात येईल की, प्रत्येक निवडणूक विभागाची लोकसंख्या आणि जिल्हा परिषदेसाठी निवडून द्यावयाच्या परिषद सदस्यांची एकूण संख्या यांच्यामधील गुणोत्तर, व्यवहार्य असेल तेथवर, संपूर्ण जिल्हा परिषद क्षेत्रामध्ये सारखेच असेल.

१३. मतदारांची यादी :-

(१) लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५० (सन १९५० चा ४३) याच्या तरतुदीखाली महाराष्ट्र विधानसभेसाठी तयार केलेली आणि विधानसभेच्या मतदार संघाचा जो भाग निवडणूक विभागात समाविष्ट करण्यात आला असेल अशा भागासाठी, राज्य निवडणूक आयोग याबाबतीत सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे, अधिसूचित करील अशा तारखेस अंमलात असलेली मतदारांची यादी ही, अशा निवडणूक विभागासाठी मतदारांची यादी असेल. लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम १९५० (सन १९४३ चा ४०) खाली केलेले मतदार नोंदणी नियम, १९६० यांच्या नियम ५, पोटनियम (२) मध्ये निर्देश केल्याप्रमाणे यादीचा शेवटचा भ्रंज अपवर्जित केलेला आहे.

(१अ) या अधिनियमात किंवा त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही असले तरी, ज्या पीठासीन प्राधिकाऱ्यास त्याच्या अधिकारपदपरत्वे, या अधिनियमाच्या तरतुदीअन्वये किंवा त्याखाली निवास योग्य जागेची किंवा त्याऐवजी घरभाडे मिळण्याची तरतूद करण्यात आली असेल आणि जो, असा प्राधिकारी म्हणून आपल्या कर्तव्याच्या संबंधात, जिल्हयातील कोणत्याही निवडणूक विभागात गैरहजर राहिल्यामुळे आपल्या पदावधीत त्या निवडणूक विभागाचा सामान्यतः रहिवासी राहिला नसेल परंतु तो ज्या जिल्हा परिषदेच्या जिल्हयाच्या संबंधात असा प्राधिकारी असेल त्या जिल्हयाबाहेरील कोणत्याही जागेचा सामान्यतः रहिवासी असेल आणि परिणामी त्याचे नाव जिल्हयातील कोणत्याही निवडणूक विभागाच्या

मतदारांच्या यादीत नसेल, अशा पीठासीन प्राधिकाऱ्याच्या बाबतीत, अशा पीठासीन प्राधिकाऱ्याने असे अर्धकारपद धारण केले नसते तर तो ज्या निवडणूक विभागाचा सामान्यता रहिवासी राहिला असता त्या निवडणूक विभागात त्यास आपली नोंदणी करवून घेणे शक्य व्हावे यासाठी, राज्य निवडणूक आयोगाने मतदारांच्या यादीत सुधारणा केल्या पाहिजेत. उपरोक्त प्रयोजनासाठी मतदारांच्या यादीत ज्या रीतीने सुधारणा करण्यात येईल ती रीत आणि त्याला पूरक, त्याच्या परिणामरूप व त्यास आनुषंगिक ज्या रीतीने सुधारणा करण्यात येईल ती रीत आणि त्याला पूरक, त्याच्या परिणाम रूप व त्यास आनुषंगिक असतील अशा सर्व बाबी, याबाबत केलेल्या नियमांद्वारे तरतूद करण्यात येईल त्याप्रमाणे असतील.

(२) राज्य निवडणूक आयोगाने याबाबतीत नेमलेले कार्यालय प्रत्येक मतदार विभागासाठी मतदारांची एक यादी ठेवील.

१४. निवडणुकीची तारीख :-

(१) जिल्हा परिषदेची रचना करण्यासाठी घ्यावयाची निवडणूक पुढील अवधीत पूर्ण करण्यात येईल:-

(अ) कलम १०, पोटकलम (२) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेली तिची मुदत समाप्त होण्यापूर्वी, राज्य निवडणूक आयोग यासंबंधात नेमून देईल अशा तारखेस किंवा तारखांना;

(ब) विसर्जित जिल्हा परिषदेच्या बाबतीत, विसर्जनाच्या तारखेपासून सहा महिन्यांचा कालावधी समाप्त होण्यापूर्वी;

परंतु, विसर्जित जिल्हा परिषद जोपर्यंत चालू राहिली असती तो उर्वरित कालावधी सहा महिन्यांपेक्षा कमी असेल त्याबाबतीत, अशा कालावधीसाठी जिल्हा परिषदेची रचना करण्याकरीता या खंडान्वये कोणतीही निवडणूक घेण्याची गरज असणार नाही.

(क) कलम २७, पोट-कलम (२) अन्वये नवीन निवडणूक घेणे आवश्यक असेल तर त्याबाबतीत, राज्य निवडणूक आयोग निश्चित करील अशा, व्यवहार्य असेल तितक्या लवकरच्या तारखेस

(२) राज्य शासन अशा निवडणुका घेण्यासाठी नियम तयार करील, त्यात उमेदवारांची ठेवावयाच्या अनामत रकमा आणि त्या परत करणे किंवा त्यांचे समपहरण करणे आणि नामनिर्देशनपत्र स्वीकारणाऱ्या किंवा स्विकारयास नकार देणाऱ्या निर्वाचन अधिकाऱ्याच्या निर्णयाविरुद्ध जिल्हा न्यायालयाकडे करावयाचे अपील आणि त्याच्या निर्णयाची अंतिमता यासंबंधातील तरतुदींचा समावेश असेल आणि पोटकलम (१) आणि कलम १५, १७ आणि १८ यांच्या तरतुदींच्या अधीनतेने अशा निवडणूक त्या नियमांनुसार घेण्यात येईल.

१५. निवडून येण्यास अर्ह असणाऱ्या व्यक्ती :-

प्रत्येक सार्वत्रिक निवडणुकीसाठी किंवा पोट-निवडणुकीसाठी नामनिर्देशने करण्याकरीता निश्चित करण्यात आलेल्या अंतिम दिनांकास जिचे वय एकवीस वर्षांपेक्षा कमी नसेल आणि जिल्हयातील कोणत्याही निवडणूक विभागाच्या मतदारांच्या यादीत जिचे नाव आहे अशी प्रत्येक व्यक्ती, तिला या अधिनियमाखाली किंवा त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही इतर कायद्याखाली निरर्ह ठरविण्यात आले नसेल तर, निवडून येण्यास अर्ह असेल आणि पूर्वोक्तप्रमाणे जिच्या वयाची एकवीस पूर्ण झालेली नसतील आणि जिचे नाव अशा यादीत नसेल अशी प्रत्येक व्यक्ती, त्या जिल्हयाच्या कोणत्याही निवडणूक विभागातून निवडून येण्यास अनर्ह असणार नाही.

१५-अ जागा रिकाम्या होणे :-

जर एखादी व्यक्ती जिल्हा परिषदेत एकाहून अधिक जागांवर निवडून आली असेल तर राज्य निवडणूक आयोगास किंवा याबाबतीत राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास, तिने एक जागा सोडून सर्व जागांचा स्वतःच्या सहीनिशी राजीनामा दिल्याचे विहित केलेल्या अवधीत कळविले नसेल तर, सर्व जागा रिकाम्या होतील.

१६ निरर्हता:-

(१) पोटकलम (२) च्या तरतुदींच्या अधीनतेने, कोणतीही व्यक्ती, पुढील बाबतीत निवडून येण्यास आणि परिषद सदस्य होण्यास निरर्ह ठरेल -

(अ) जर या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी किंवा त्यानंतर तिला सिध्दापराध ठरविण्यात आले असेल, किंवा एखाद्या निवडणुकीची विधिग्राह्यता किंवा तिची नियमानुसारिता, यासंबंधी घेण्यात आलेल्या हरकतीबाबतच्या कार्यवाहीत -

(एक) ज्यामुळे जिल्हा परिषदेचा किंवा पंचायत समितीचा सदस्य होण्यास निरर्ह ठरविण्यात येते, अशा कलम २७ किंवा कलम २८ खालील कोणत्याही भ्रष्टाचाराबद्दल ती दोषी असल्याचे आढळून आले असल्यास कलम २७ खालील न्यायाधिकाऱ्याच्या निर्णयात उल्लेखिलेला किंवा कलम २८ अन्वये तरतूद करण्यात आलेला कालावधी उलटून गेलेला नसेल तोपर्यन्त;

(दोन) वगळले

(तीन) त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये किंवा त्याखाली रचना केलेल्या किंवा स्थापन केलेल्या, कोणत्याही स्थानिक प्राधिकरणाचा सदस्य होण्यास ज्यामुळे निरर्ह ठरविण्यात येते अशा कोणत्याही भ्रष्टाचाराबद्दल ती दोषी असल्याचे आढळून आले असले निरर्हतेचा कालावधी उलटून गेला नसेल किंवा अशा कायद्याखाली निरर्हता काढून टाकलेली नसेल तोपर्यन्त;

(अ-१) राज्य विधानमंडळाच्या निवडणुकांच्या प्रयोजनार्थ, त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याद्वारे किंवा तदन्वये तिला निरर्ह ठरविण्यात आले असेल तर;

परंतु, कोणत्याही व्यक्तीच्या वयाची एकवीस वर्षे पूर्ण झाली असतील तर तिचे वय २५ वर्षांपेक्षा कमी असल्याच्या कारणावरून तिला निरर्ह ठरविण्यात येणार नाही.

(ब) या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी किंवा त्यानंतर, भारतातील न्यायालयाने तिला कोणत्याही अपराधाबद्दल सिध्दापराध ठरवून कमीत कमी एक वर्ष कैदेची शिक्षा दिलेली असल्यास ती कैदेतून सुटल्यापासून पाच वर्षांचा कालावधी किंवा राज्य निवडणूक आयुक्त कोणत्याही विशिष्ट बाबतीत परवानगी देईल असा त्याहून कमी कालावधी लोटलेला नसेल तोपर्यन्त; अथवा

(क) जर, कोणत्याही शासनाच्या किंवा स्थानिक प्राधिकरणाच्या अधीन असलेले कोणतेही अधिकारपद धारण केल्यानंतर, - मग ते अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी असो, किंवा प्रारंभानंतर असो, तिला गैरवर्तणुकीबद्दल बडतर्फ करण्यात आले असल्यास, तिच्या बडतर्फानंतर पाच वर्षांचा कालावधी लोटलेला नसेल तोपर्यन्त ; अथवा

(ड) जर तिला कलम ३९ खाली अधिकारपदावरून काढून टाकण्यात आले असेल आणि तिला अशाप्रकारे काढून टाकण्यात आल्याच्या तारखेपासून पाच वर्षांचा कालावधी किंवा राज्य शासन आयुक्त कोणत्याही विशिष्ट बाबतीत अधिसूचित करील असा त्याहून कमी असलेला कालावधी लोटलेला नसेल तोपर्यन्त; अथवा

(ई) ती विकल मनावी असेल व सक्षम न्यायालयाने तसे घोषित केले असेल; अथवा

(फ) ती अविमुक्त दिवाळखोर असेल; अथवा

(ग) ती बहिरी व मुकी असेल; अथवा

(ह) तो पंचायतीत किंवा जिल्हा परिषदेत किंवा शासनामध्ये किंवा शासनाकडून बक्षीस म्हणून मिळालेले एखादे लाभपद धारण करीत असेल ; अथवा

(आय) जर, जिल्हा परिषदेच्या आदेशान्वये केलेल्या कोणत्याही कामात किंवा जिल्हा परिषदेशी केलेल्या किंवा जिल्हा परिषदेकडून किंवा तिच्या वतीने केलेल्या कोणत्याही संविदेत तिचा स्वतःचा किंवा तिच्या भागीदाराचा, प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष असा कोणताही हिस्सा किंवा हितसंबंध असेल ; अथवा

(ज) जिल्हा परिषदेला दिलेल्या किंवा जिल्हा परिषदेकडून घेतलेल्या कर्जाच्या पैसाच्या कोणत्याही व्यवहारात तिचा स्वतःचा किंवा तिच्या भागीदाराचा, प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष असा कोणताही हिस्सा किंवा हितसंबंध असेल ; अथवा

(के) जिल्ह्यातील कोणत्याही पंचायतीस किंवा जिल्हा परिषदेस देणे असलेला कोणताही कर किंवा फी, ज्या तारखेस अशा कराच्या किंवा फीच्या रकमेची मागणी करण्यात आली असेल आणि त्या रकमेचे बिल रितसर तिच्यावर बजावण्यात आले असेल त्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या आत, देण्यात तिने कसूर केली असेल; अथवा

(ल) जर ती भारताचा नागरिक नसेल किंवा तिने स्वेच्छेने परकीय देशाचे नागरिकत्व संपादन केले असेल किंवा तिने परकीय देशाशी निष्ठा ठेवणार असल्याची किंवा इमान राखणार असल्याची कोणत्याही स्वरूपात कबुली दिली असेल तर;

(म) जर ती, राज्य विधानमंडळाचा किंवा संसदेचा किंवा त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये किंवा त्याखाली रचना करण्यात किंवा स्थापन करण्यात आलेल्या कोणत्याही महानगरपालिकेची, नगरपालिकेची किंवा घटक मंडळाची सदस्य असेल तर

स्पष्टीकरण -या पोटकलमाच्या खंड (क) च्या प्रयोजनाकरिता, अविभक्त हिंदू कुटुंबातील एखाद्या व्यक्तीने, किंवा ज्यातील रुढीनुसार संपदेच्या किंवा निवासाच्या बाबतीत, एकत्र आहेत अशा गटातील किंवा घटकातील व्यक्तीने, जिल्ह्यातील कोणत्याही पंचायतीस किंवा जिल्हा परिषदेस देणे असलेला कोणताही कर किंवा फी देण्यात कसूर केल्यामुळे अशा अविभक्त हिंदू कुटुंबातील सर्व व्यक्ती किंवा यथास्थिति अशा गटातील किंवा घटकातील सर्व व्यक्ती निरह ठरल्याचे मानण्यात येईल.

(१अ) एखाद्या व्यक्तीस तिच्या पदावधत महाराष्ट्र स्थानिक प्राधिकरण सदस्याची निरहता अधिनियम, १९८६ खाली परिषद सदस्य असण्यास निरह ठरवण्यात आले असता, ती असा परिषद सदस्य म्हणून अधिकारपद धारण करण्याचे बंद होईल.

(२) पोटकलम (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी-

(अ) जी व्यक्ती घोषित केल्यावरून निरह ठरली असेल किंवा जी व्यक्ती अपराधसिध्दीमुळे व शिक्षा देण्यात आल्यामुळे अशा रीतीने निरह ठरली असेल आणि अशा निरह ठरण्याच्या तारखेस जी परिषद सदस्य असेल अशा व्यक्तीच्या बाबतीत, त्या पोटकलमाच्या खंड (अ) किंवा खंड (ब) खालील निरहता, अशा निरहतेच्या तारखेपासून तीन महिन्यांचा अवधी उलटून जाईपर्यन्त किंवा अपराधसिध्दी अथवा शिक्षा यांच्या बाबतीत या तीन महिन्यांच्या अवधीत अपिलासाठी किंवा पुनरीक्षणासाठी विनंती अर्ज करण्यात आला असेल तर असे अपील किंवा विनंती अर्ज निकालात काढण्यात येईपर्यन्त, अंमलात येणार नाही;

(अअ) ज्यावर राज्य शासनाकडे नेमणूक केली जाते असे कोणत्याही सहकारी संस्थेच्या (म्हणजे सहकारी संस्थांची नोंदणी करण्याच्या संबंधात त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याखाली जी नोंदलेली असेल किंवा जी नोंदण्यात आल्याचे मानण्यात येत असेल अशा सहकारी संस्थेच्या) समितीने सभापतीचे किंवा सदस्याचे अधिकारपद, ज्यावर सहकारी संस्थांच्या निबंधकाकडून नेमणूक केली जाते असे समापकाचे किंवा सहसमापकाचे अधिकारपद किंवा निबंधकाने नामनिर्देशित केलेले अधिकारपद- मग त्यावर एकट्याची नेमणूक झालेली असो किंवा निबंधकाने नामनिर्देशित केलेले अधिकारपद मग त्यावर एकट्याची नेमणूक झालेली असो किंवा नामनिर्देशित व्यक्तींच्या मंडळातील एक व्यक्ती म्हणून नेमणूक करण्यात आलेली असो- धारण करणारी एखादी व्यक्ती, केवळ त्याच कारणावरून त्या पोटकलमाच्या खंड (ह) खाली निरह ठरवण्यात येणार नाही;

(ब) कोणताही व्यक्ती,-

(एक) जिल्हा परिषदेबरोबर संविदा करील किंवा अशा जिल्हा परिषदेकडून किंवा तिच्या वतीने कामावर लावली जाईल अशा कोणत्याही संयुक्त भांडवल कंपनीत किंवा कोणत्याही सहकारी संस्थेत अशा व्यक्तींचा शेअर आहे किंवा त्या संस्थेत तिचा शेअर किंवा हितसंबंधत आहे; अथवा

(दोन) जिल्हा परिषदेच्या कामकाजासंबंधी कोणतीही जाहिरात ज्यात देता येईल अशा कोणत्याही वृत्तपत्रात तिचा शेअर किंवा हितसंबंध आहे; अथवा

(तीन) जिल्हा परिषदेने किंवा तिच्या वतीने काढलेले ऋणपत्र ती धारण करते किंवा जिल्हा परिषदेने किंवा तिच्या वतीने उभारलेल्या कोणत्याही कर्जात तिचा अन्यथा संबंध आहे; अथवा

(चार) विधी-व्यवसायी म्हणून जिल्हा परिषदेच्या वतीने तिला व्यवसाय दृष्ट्या कामावर लावले आहे; अथवा

(पाच) कोणत्याही स्थावर मालमत्तेच्या पन्नास वर्षांहून अधिक नसेल एवढ्या कालावधीसाठी केलेल्या कोणत्याही पट्ट्यात किंवा त्याबाबतच्या कोणत्याही करारात तिचा कोणताही हिस्सा किंवा हितसंबंध आहे आणि असा पट्टा किंवा करार, करून देण्यापूर्वी, जिल्हा परिषदेस पट्ट्यावर इतर कोणतीही योग्य परिवास्तू उपलब्ध नव्हती असे जिल्हाधिकार्याने प्रमाणित केले असेल; किंवा

(सहा) ज्या वस्तीचा ती नियमितपणे व्यापार करीत असेल अशा कोणत्याही वस्तूच्या जिल्हा परिषदेस करण्यात आलेल्या प्रासंगिक विक्रीमध्ये किंवा जिल्हा परिषदेकडून कोणत्याही वस्तूची खरेदी करण्यामध्ये तिचा हिस्सा किंवा हितसंबंध आहे; मात्र या प्रत्येक बाबतीतील मूल्य हे, कोणत्याही वित्तीय वर्षामध्ये पाचशे रुपयांपेक्षा अधिक असता कामा नये; किंवा

(सात) कोणत्याही वित्तीय वर्षामध्ये पन्नास रुपयांपेक्षा अधिक नसेल इतक्या रकमेवर किंवा राज्य शासनाची मंजूरी घेऊन जिल्हा परिषद या बाबतीत निश्चित कील त्याप्रमाणे पाचशे रुपयांपेक्षा अधिक नसेल इतक्या रकमेवर, कोणतीही वस्तू जिल्हा परिषदेस अधूनमधून भाड्याने देण्यामध्ये किंवा जिल्हा परिषदेकडून भाड्याने घेण्यामध्ये तिचा हिस्सा किंवा हितसंबंध आहे;

याच केवळ कारणावरून, तिला त्या पोटकलमाच्या खंड (आय) खाली निरह ठरवले जाणार नाही ;

(क) जिल्हा परिषदेने किंवा जिल्हा परिषदेच्या वतीने दिलेल्या कर्जाच्या किंवा अनुदानाच्या व्यवहारात एखाद्या व्यक्तीचा हिस्सा किंवा हितसंबंधत आहे याच केवळ कारणावरून तिला त्या पोटकलमाच्या खंड (आय) किंवा (जे) अन्वये निरह ठरवण्यात येणार नाही (मात्र परिषद सदस्यांचे अधिकारपद धारण केलेले असताना तिनं असा हिस्सा किंवा हितसंबंध राज्य शासनाने विहित केलेल्या नियमानुसार संपादन केलेला असता पाहिजे);

(ड) एखादी व्यक्ती, नामनिर्देशनपत्र दाखल करण्याच्या तारखेस, जिल्ह्यातील कोणत्याही पंचायतीस किंवा जिल्हा परिषदेस देय असलेल्या कोणत्याही कराची किंवा फीची मागणी केली असता त्याबाबतची थकबाकी देणे लागत नसेल तर, पोटकलम (१) च्या खंड (के) खाली परिषद-सदस्य म्हणून निवड केली जाण्यास तिला निरह ठरवले जाणार नाही.

(३) पोटकलम (१) च्या प्रयोजनाकरीता एखाद्या व्यक्तीस पूरक भत्ता मिळतो, याच केवळ कारणावरून ती कोणत्याही शासनाचे किंवा स्थानिक प्राधिकरणाचे लाभपद धारण करते असे मानले जाणार नाही.

स्पष्टीकरण-पोटकलम (३) मधील, “पूरक भत्ता” या संज्ञेचा अर्थ, परिषद सदस्याचे अधिकारपद धारण करणाऱ्या व्यक्तीस प्रवास भत्ता, दैनिक भत्ता आणि त्या अधिकारपदाची कामे पार पाडताना केलेला कोणताही खर्च तिला भागविता यावा म्हणून द्यावयाची कोणतीही रक्कम असा होतो.

१७. मतदानाचा हक्क

(१) कोणत्याही निवडणूक विभागाच्या मतदारांच्या यादीत ज्या कोणत्याही व्यक्तीचे नाव त्या त्या वेळी नोंदवण्यात आले नसेल तिला त्या निवडणूक विभागामात मतदानाचा हक्क असणार नाही आणि या अधिनियमान्वये स्पष्टपणे तरतूद केलेली असेल तेवढे खेरीज कारून एरव्ही जिचे नाव कोणत्याही निवडणूक विभागाच्या मतदारांच्या यादीत त्या त्या वेळी नोंदवण्यात आले असेल अशा प्रत्येक व्यक्तीस त्या निवडणूक विभागात मतदान करण्याचा हक्क असेल.

(२) एखादी व्यक्ती कलम १६, पोटकलम (१) च्या खंड (ई) आणि (ल) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही प्रकारे निरह असेल तर, अशी कोणतीही व्यक्ती कोणत्याही निवडणूक विभागातील निवडणुकीत मतदान करणार नाही.

(३) कोणतीही व्यक्ती कोणत्याही निवडणुकीत एकापेक्षा अधिक निवडणूक विभागात मतदान करणार नाही आणि जर तिने तसे केले तर अशा सर्व निवडणूक विभागात तिने केलेले मतदान रद्दबातल होईल.

(४) कोणत्याही व्यक्तीचे नाव एखाद्या निवडणूक विभागातील मतदारांच्या यादीत एकाहून अधिक वेळा नोंदवण्यात आले असले तरीही, ती त्याच निवडणूक विभागात कोणत्याही निवडणुकीच्या वेळी एकाहून अधिक वेळा मतदान करणार नाही आणि तिने तसे केल्यास, त्या निवडणूक विभागात तिने केलेले मतदान रद्दबातल होईल.

(५) कोणतीही व्यक्ती कैदेच्या शिक्षेमुळे किंवा अन्यथा कारागृहात बंदिस्त असेल किंवा पोलिसांच्या कायदेशीर अभिरक्षेत असेल तर ती कोणत्याही निवडणुकीत मतदान करणार नाही.

परंतु, या पोटकलमातील कोणताही मजकूर त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याखाली प्रतिबंधक स्थानबद्धतेत असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीस लागू असणार नाही.

१८. मतदानाचा किंवा निवडून येण्याचा हक्क निर्धारित करण्यासाठी मतदारांचा यादी निर्णायक यादी निर्णायक पुरावा असेल :-

एखाद्या व्यक्तीने एखादी निरहता ओढवून घेतली असेल त्याच्या अधीनतेने कलमे १५ आणि १७ खाली कोणत्याही निवडणुकीत अशी व्यक्ती यथास्थिती मतदान करण्यास किंवा निवडून येण्यास अर्ह आहे किंवा अर्ह नाही हे निर्धारित करण्याच्या प्रयोजनासाठी मतदारांची यादी निर्णायक पुरावा असेल.

निवडणूका व निवडणूक विवाद

१९. निवडणुकीच्या प्रयोजनांसाठी परिवास्तू, वाहन, वगैरे यांचे अधिग्रहण :-

(१) या अधिनियमाखाली निवडणुका घेण्यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाने प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्यास (ज्यास यात यापुढे “अधिग्रहण प्राधिकारी” असे म्हटले आहे) या अधिनियमाखाली घ्यावयाच्या एखाद्या निवडणुकीच्या संबंधात असे दिसून येईल की :- “

(अ) मतदान केंद्र म्हणून उपयोग करण्यासाठी किंवा मतदान घेण्यात आल्यावर मतपेट्या ठेवण्यासाठी कोणत्याही परिवास्तूची आवश्यकता आहे किंवा त्यांची आवश्यकता असण्याचा संभव आहे, अथवा

(ब) कोणत्याही मतदान केंद्राकडे किंवा मतदान केंद्रातून मतपेट्यांची ने-आण करण्यासाठी किंवा अशी निवडणूक चालू असताना सुव्यवस्था राखण्याकरीता पोलिस दलातील व्यक्ती नेण्यासाठी किंवा अशा निवडणुकीच्या संबंधात कोणतीही कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी कोणत्याही अधिकारी किंवा इतर व्यक्ती नेण्याकरीता कोणतेही वाहन, जलयान किंवा जनावर आवश्यक आहे किंवा त्याची आवश्यकता असण्याचा संभव आहे, तर अधिग्रहण प्राधिकाऱ्यास, लेखाली आदेशाद्वारे यथास्थिती, अशी परिवास्तू किंवा असे वाहन जलयान किंवा जनावर यांचे अधिग्रहण करता येईल. तसेच, त्यास अशा अधिग्रहणाच्या संबंधात आवश्यक किंवा इष्ट वाटतील असे आणखी आदेश देता येतील :

परंतु, ज्या कोणत्याही वाहनाचा, जलयानाचा किंवा जनावराचा एखाद्या उमेदवाराकडून किंवा त्याच्या प्रतिनिधीकडून, अशा उमेदवाराच्या निवडणुकीच्या संबंधातील कोणत्याही प्रयोजनासाठी कायदेशीररित्या उपयोग करण्यात येत असेल त्या वाहनाचे, जलयानाचे किंवा जनावराचे अधिग्रहण अशा निवडणुकीतील मतदान पूर्ण होईपर्यन्त, या पोटकलमाखाली करता येणार नाही.

(२) अधिग्रहण प्राधिकाऱ्याच्या मते ती व्यक्ती मालमत्तेचा मालक असेल तिच्या नावे किंवा ती मालमत्ता जिच्या कब्जात असेल त्या व्यक्तीच्या नावे लेखी आदेश काढून, अधिग्रहणाचे काम करण्यात येईल आणि असा आदेश ज्या व्यक्तीच्या नावे काढला असेल त्या व्यक्तीवर राज्य शासनाने केलेल्या नियमाद्वारे विहित करण्यात येईल त्या रीतीने तो बजावण्यात येईल.

(३) जेव्हा जेव्हा पोटकलम (१) खाली कोणत्याही मालमत्तेचे अधिग्रहण करण्यात येईल तेव्हा तेव्हा अशा अधिग्रहणाचा कालावधी हा, त्या पोटकलमात उल्लेख केलेल्या प्रयोजनांपैकी कोणत्याही प्रयोजनासाठी अशी मालमत्ता ज्या कालावधीसाठी आवश्यक असेल त्या कालावधीपेक्षा अधिक असणार नाही.

(४) या कलमातील-

(अ) "परिवास्तू" या संज्ञेचा अर्थ, कोणतीही जमीन, इमारत किंवा इमारतीचा भाग असा होतो; आणि तीत झोपडी, छपरी किंवा इतर संरचना किंवा त्याचा कोणताही भाग यांचा समावेश होतो;

(ब) "वाहन" या संज्ञेचा अर्थ, रस्त्यावरील वाहतुकीच्या प्रयोजनासाठी उपयोगात आणलेले किंवा उपयोगात आणण्यास योग्य असलेले कोणतेही वाहन असा होतो; मग ते यांत्रिक शक्तीने किंवा अन्यथा चालविण्यात येत असो.

२०. भरपाई देणे :-

(१) जेव्हा जेव्हा कलम १९ अनुसार अधिग्रहण प्राधिकारी कोणत्याही परिवास्तूचे अधिग्रहण करील तेव्हा तेव्हा, अधिग्रहण प्राधिकाऱ्याने हितसंबंधित व्यक्तींना भरपाई दिली पाहिजे. अशा भरपाईची रक्कम अधिग्रहण प्राधिकारी पुढील गोष्टी लक्षात घेऊन निर्धारित करील :-

(एक) अशा परिवास्तूबद्दल द्यावयाचे भाडे किंवा अशा रीतीने कोणतेही भाडे देण्यात येत नसेल तर त्या वसतिस्थानातील तशाच परिवास्तूसाठी देण्यात येत असलेले भाडे;

(दोन) परिवास्तूचे अधिग्रहण करण्यात आल्यामुळे, हितसंबंधित व्यक्तीस, आपली राहती जागा किंवा धंद्याचे ठिकाण बदलणे भाग झाले असेल तर अशा बदलाच्या अनुषंगाने येणारा वाजवी खर्च (कोणताही असल्यास) :

परंतु, अशा रीतीने निर्धारित करण्यात आलेल्या भरपाईच्या रकमेमुळे व्यथित झालेल्या हितसंबंधित व्यक्तीने, ती बाब लवादाकडे निर्देशित करण्यासाठी, राज्य शासनाने केलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेल्या अवधीत अधिग्रहण प्राधिकाऱ्याकडे अर्ज केला असेल तर, द्यावयाची भरपाईची रक्कम ही, अधिग्रहण प्राधिकाऱ्याने याबाबत नेमलेल्या लवादाकडून निर्धारित करण्यात येईल त्याप्रमाणे असेल :

परंतु, आणखी असे की, भरपाईची रक्कम मिळवण्याच्या स्वत्वाधिकाराविषयी किंवा भरपाईच्या रकमेच्या वाटणीविषयी कोणताही विवाद असेल तर अधिग्रहण प्राधिकारी तो वाद त्याच्याकडून याबाबत नेमण्यात येईल अशा लवादाकडे निर्णयितासाठी निर्देशित करील आणि अशा लवादाच्या निर्णयानुसार त्याचा निर्णय करील.

स्पष्टीकरण:- या पोटकलमातील "हितसंबंधित व्यक्ती" या शब्दप्रयोगाचा अर्थ, कलम १९ खाली जी परिवास्तू अधिग्रहित करण्यात आली असेल ती परिवास्तू अधिग्रहण करण्याच्या निकटपूर्वी ज्या व्यक्तीच्या प्रत्यक्ष कब्जात होती ती व्यक्ती किंवा कोणत्याही व्यक्तीकडे असा प्रत्यक्ष कब्जा नसेल तर अशा परिवास्तूचा मालक असा होतो.

(२) जेव्हा जेव्हा अधिग्रहण प्राधिकारी, कलम १९ अनुसार कोणतेही वाहन, जलयान किंवा जनावर याचे अधिग्रहण करील तेव्हा तेव्हा अधिग्रहण प्राधिकारी अशा वाहनाच्या, जलयानाच्या किंवा जनावराच्या मालकास भरपाई देईल, आणि भरपाईची रक्कम, अधिग्रहण प्राधिकारी, असे वाहन, जलयान किंवा जनावर भाड्याने देण्यासाठी त्या वसतिस्थानात प्रचलित असलेली भाडी किंवा दर यांच्या आधारे निर्धारित करील :

परंतु, आणखी असे की, अधिग्रहण करण्याच्या निकटपूर्वी, उक्त वाहन किंवा जलयान, भाडे-खरेदी कराराच्या आधारे मालकाव्यतिरिक्त इतर व्यक्तीच्या कब्जात असेल तर, अधिग्रहणज्ञच्या संबंधात देय असलेली एकूण भरपाईची रक्कम म्हणून, या पोटकलमाखाली निर्धारित करण्यात आलेली रक्कम, ती व्यक्ती आणि मालक संमत करतील त्या रीतीने संविभाजित करण्यात येईल आणि मतेक्य घडून न आल्यास, ती, अधिग्रहण प्राधिकाऱ्याकडून याबाबतीत नेमण्यात आलेला लवाद निर्धारित करील त्या रीतीने संविभाजित करण्यात येईल.

२१. माहिती मिळवण्याचा अधिकार :-

कलम १९ खाली कोणत्याही मालमत्तेचे अधिग्रहण करण्यासाठी किंवा कलम २० खाली देय असलेली भरपाई निर्धारित करण्यासाठी, अधिग्रहण प्राधिकाऱ्यास, आदेशाद्वारे, कोणत्याही व्यक्तीस, आदेशात विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा प्राधिकाऱ्याकडे, अशा विनिर्दिष्ट केलेल्या मालमत्तेसंबंधी तिला असलेली माहिती पुरवण्यास फर्माविता येईल.

२२. परिवास्तूमध्ये वगैरे प्रवेश करण्याचा आणि त्यांचे निरीक्षण करण्याचा अधिकार :-

(१) अधिग्रहण प्राधिकाऱ्याने या बाबतीत प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, कोणतीही परिवास्तू व तेथील वाहन, जलयान किंवा जनावर याच्या बाबतीत, कलम १९ खाली आदेश देण्यात यावा किंवा कसे व तो कोणत्या रीतीने देण्यात यावा ते निर्धारित करण्याच्या प्रयोजनासाठी, किंवा त्या कलमाखालील कोणत्याही आदेशाचे पालन खात्रीने व्हावे या हेतूने अशा परिवास्तूत प्रवेश करता येईल आणि अशी परिवास्तू, तेथील कोणतेही वाहन, जलयान किंवा जनावर यांचे निरीक्षण करता येईल.

(२) या कलमातील “ परिवास्तू ” आणि “वाहन” या शब्दप्रयोगांना कलम १९ मध्ये जो अर्थ देण्यात आला असेल तोच अर्थ असेल.

२३. अधिग्रहण केलेल्या परिवास्तूतून निष्कासित करणे :-

(१) कलम १९ खाली दिलेल्या कोणत्याही आदेशाचे उल्लंघन करून जी कोणी व्यक्ती कोणतीही अधिग्रहण केलेली परिवास्तू कब्जात ठेवील त्या व्यक्तीस, अधिग्रहण प्राधिकाऱ्याने या बाबतीत अधिकार प्रदान केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकरवी त्या परिवास्तूतून विनासोपस्कार निष्कासित करता येईल.

(२) अशा रीतीने अधिकार प्रदान केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास, चारचोघांपुढे उघडपणे न वावरणाऱ्या कोणत्याही स्त्रीस वाजवी ताकीद दिल्यानंतर व निघून जाण्याची सोय करून दिल्यानंतर कोणत्याही इमारतीचे कोणतेही कुलूप काढून टाकता येईल किंवा कडी उघडता येईल किंवा कोणताही दरवाजा फोडून उघडता येईल किंवा अशा निष्कासन घडवून आणण्यास आवश्यक वाटेल अशी इतर कोणतीही कृती करता येईल.

२४. अधिग्रहणातून परिवास्तू मुक्त करणे :-

(१) कलम १९ खाली ज्याचे अधिग्रहण करयात आले असेल अशी कोणतीही परिवास्तू, अधिग्रहणातून मुक्त करावयाची असेल तेव्हा अशा जागेचे अधिग्रहण करतेवेळी ती ज्या व्यक्तीच्या कब्जात होती त्या व्यक्तीचा किंवा जर अशी व्यक्ती नसेल तर, अधिग्रहण प्राधिकाऱ्याच्या मते जी कोणी व्यक्ती अशा जागेची मालक असेल त्या व्यक्तीच्या कब्जात देण्यात येईल, आणि अशा रीतीने परिवास्तू कब्जात दिल्यानंतर, अधिग्रहण अधिकारी, असा कब्जा देण्यासंबंधीच्या सर्व दायित्वातून पूर्णपणे मुक्त होईल; परंतु त्यामुळे ज्या

व्यक्तीच्या कब्जात ती परिवास्तू अशा रीतीने देण्यात आली असेल त्या व्यक्तीविरुद्ध अशा परिवास्तूच्या संबंधात रीतसर विधिप्रक्रिया करून जे अधिकार बजावण्याचा कोणत्याही अन्य व्यक्तीस हक्क असेल त्या कोणत्याही अधिकारास बाध येणार नाही.

(२) जेव्हा कलम १९ खाली अधिग्रहण केलेली कोणतीही परिवास्तू पोटकलम (१) खाली ज्या व्यक्तीच्या कब्जात द्यावयाची ती व्यक्ती सापडत नसेल किंवा सहजगत्या विनिश्चित करता येण्यासारखी नसेल किंवा तिच्या वतीने कब्जा स्विकारण्यास अधिकार प्रदान केलेला तिचा कोणताही अभिकर्ता किंवा इतर कोणतीही व्यक्ती नसेल तेव्हा अधिग्रहण प्राधिकारी, ती परिवास्तू अधिग्रहणातून मुक्त झाली आहे असे जाहीर करणारी एक नोटीस, अशा परिवास्तूच्या एखाद्या ठळक भागावर आणि मामलेदार, महालकरी, तहसिलदार किंवा यथास्थिती नायब तहसिलदार यांच्या कार्यालयातील सूचना फलकावर लावण्याची तजवीज करील.

(३) जेव्हा पोटकलम (२) मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे सूचना फलकावर नोटीस लावण्यात येईल तेव्हा; अशा नोटीशीत विनिर्दिष्ट केलेली परिवास्तू, अशा रीतीने नोटीस लावण्यात आल्याच्या तारखेस व त्या तारखेपासून, अधिग्रहणाधीन असण्याचे बंद होईल; आणि तिचा कब्जा मिळण्याचा हक्क असलेल्या व्यक्तीचा ती स्वाधीन करण्यात आली आहे असे मानण्यात येईल; आणि उक्त तारखेनंतरच्या कोणत्याही कालावधीबद्दल अशा परिवास्तूच्या संबंधात कोणतीही भरपाई किंवा इतर हक्क मागणी याबाबत अधिग्रहण प्राधिकारी किंवा जिल्हा परिषदा दायी असणार नाहीत.

२५. अधिग्रहणासंबंधीच्या कोणत्याही आदेशाचे उल्लंघन केल्याबद्दल शास्ती:-

एखाद्या व्यक्तीने कलम १९ किंवा कलम २१ खाली दिलेल्या कोणत्याही आदेशाचे उल्लंघन केल्यास तिला अपराधसिध्दीनंतर, एक वर्षापर्यन्त वाढवता येईल इतक्या अवधीची कैदेची शिक्षा किंवा दंडाची शिक्षा किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

२६. विवक्षित आकस्मिक परिस्थितीत व्यक्ती निवडून आल्याचे घोषित करण्याचा अधिकार :-

कोणत्याही निवडणुकीत मतमोजणी पूर्ण झाल्यावर कोणत्याही उमेदवारांना समसमान मते मिळाली असल्याचे दिसून आले व एका मताची भर घातली असता त्यापैकी कोणत्याही उमेदवारास तो निवडून आल्याचे जाहीर केले जाण्याचा हक्क प्राप्त होत असेल तर राज्य निवडणूक आयोग या बाबतीत ज्यास अधिकार देईल असा अधिकारी ताबडतोब चिठ्ठ्या टाकून त्या उमेदवारांबाबत निर्णय करित आणि ज्या उमेदवाराच्या नावे चिठ्ठी निघेल त्यास जणू काही जादा मत मिळाले असावे त्याप्रमाणे कार्यवाही करील.

२७. निवडणुकांच्या विधिग्राहयतेची निर्मिती करणे; न्यायाधिशाने चौकशी करणे; कार्यपध्दती :-

(१) जर एखाद्या परिषद सदस्याच्या कोणत्याही निवडणुकीच्या विधिग्राहयतेविषयी किंवा कलम २६ खाली दिलेला कोणताही आदेश किंवा केलेल्या कोणत्याही कार्यवाहया यांच्या कायदेशीरपणाविषयी आक्षेप घेण्यात आला असेल आणि अशा निवडणुकीतील कोणत्याही उमेदवाराने किंवा असा आक्षेप ज्या निवडणुकीसंबंधी असेल त्या निवडणुकीत मतदान करण्यास अर्ह असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीने तो घेतला असेल तर, निवडणुकीचा निकाल ज्या तारखेस घोषित झाला असेल त्या तारखेनंतर किंवा आदेशाच्या अथवा कार्यवाहीच्या तारखेनंतर पंधरा दिवसांच्या आत कोणत्याही वेळी, अशा उमेदवारास किंवा व्यक्तीस ज्या जिल्हयात निवडणूक घेण्यात आली असेल त्या जिल्हयाच्या जिल्हा न्यायाधीशाकडे, अशा आक्षेपाच्या निर्मितीसाठी, अर्ज करता येईल.

(२) राज्य शासनाने एखाद्या प्रकरणी विशेषतः किंवा अशा प्रकरणांसाठी सर्वसाधारणतः नेमलेल्या, सहायक न्यायाधिश्याच्या दर्जाहून कमी दर्जाच्या नसलेल्या न्यायाधिश्याकडून लागोलाग चौकशी केली जाईल; आणि अशा न्यायाधिश्यास, त्यास आवश्यक वाटेल अशी चौकशी केल्यानंतर, निवडणुकीचा घोषित केलेला निकाल किंवा राज्य निवडणूक आयोगाने कलम २६ खाली त्या बाबतीत ज्यास अधिकार दिलेला आहे अशा कोणत्याही अधिकाऱ्याने दिलेला आदेश कायम करण्यासाठी किंवा तो सुधारण्यासाठी किंवा निवडणुका

अपास्त करण्यासाठी आदेश देता येईल. उक्त चौकशीच्या प्रयोजनासाठी, ज्या न्यायाधीशास, दिवाणी न्यायालयाच्या कोणत्याही अधिकारांचा वापर करता येईल आणि त्याचा निर्णय निर्णायक असेल. जर निवडणूक अपास्त करण्यात आली तर, नवी निवडणूक घेण्यासाठी कलम १४ खाली ताबडतोब तारीख निश्चित करण्यात येईल.

(३) पोटकलम (१) खाली मिळालेल्या ज्या अर्जात :-

(अ) एकाच निवडणूक विभागाचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी निवडून आलेल्या परिषद सदस्यांच्या निवडणुकीच्या विधिग्राहयतेबद्दल आक्षेप घेण्यात आला आहे अशा सर्व अर्जांची सुनावणी एकच न्यायाधीश करील; आणि

(ब) एकाच निवडणूक विभागाचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी निवडून आलेल्या एकाच परिषद सदस्याच्या निवडणुकीच्या विधिग्राहयतेबद्दल आक्षेप घेण्यात आला आहे अशा सर्व अर्जांची सुनावणी एकत्रितपणे करण्यात येईल.

(४) दिवाणी प्रक्रीया संहिता, १९०८ (सन १९०८ चा ५) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, न्यायाधीश,-

(अ) कोणत्याही अर्जाबाबत तडजोड करण्यास किंवा तो मागे घेण्यास ; किंवा

(ब) वादकथनात कोणताही फेरबदल किंवा सुधारणा करण्यास,

कोणत्याही व्यक्तीस, तडजोडीसाठी किंवा मागे घेण्यासाठी केलेला असा अर्ज किंवा अशा फेरबदलासाठी किंवा सुधारणेसाठी केलेला अर्ज, सद्भावनापूर्वक केलेला असून, संगनमताने केलेला नाही अशी त्याची खात्री पटल्याशिवाय परवानगी देणार नाही.

(५) (अ) अशी चौकशी केल्यानंतर, उमेदवाराने, निवडणुकीच्या प्रयोजनासाठी पोटकलम (६) ज्या अर्थातर्गत कोणताही भ्रष्टाचार केला आहे असे न्यायाधिशास आढळून आल्यास, तो अशा उमेदवारास, त्या निवडणुकीच्या तसेच पोटकलम (२) खाली जी नवीन निवडणूक घेण्यात येईल त्या निवडणुकीच्या प्रयोजनासाठी निरह ठरवील आणि असा उमेदवार जर निवडून आला असेल तर त्याची निवडणूक अपास्त करील.

(ब) खंड (अ) लागू होत नाही अशाकोणत्याही प्रकरणात जेव्हा एखाद्या निवडणुकीच्या विधिग्राहयतेविषयी दोन किंवा अधिक उमेदवारांमध्ये विवाद निर्माण होईल आणि अशा प्रत्येक उमेदवाराच्या नावे नोंदलेल्या मतांची छाननी व संगणक केल्यानंतर, न्यायाधिशाचे जर असे मत झाले की, जो निवडून आल्याचे घोषित करण्याची मागणी करण्यात आली आहे त्या कोणत्याही उमेदवाराला सर्वात जास्त विधिग्राहय मते मिळाली आहेत तर, न्यायाधीश निवडून आलेल्या उमेदवाराची निवडणूक रद्दबातल ठरवून, जो निवडून आल्याचे घोषित करण्याची मागणी केली असेल तो उमेदवार रीतसर निवडून आला आहे असे घोषित करील:

परंतु, असा संगणनेसाठी, कोणतेही मत देण्यात किंवा मिळविण्यात कोणत्याही ज्ञात अगर अज्ञात व्यक्तीने, कोणताही भ्रष्टाचार केला आहे असे न्यायाधिशास आढळून आल्यास ते मत विधिग्राहय समजले जाणार नाही :

परंतु आणखी असे की, अशा संगणनेनंतर जर कोणत्याही उमेदवारांना समसमान मते मिळाली असल्याचे आढळून आले आणि एका मताची भर घातली असता त्यांच्यापैकी कोणत्याही उमेदवारास निवडून आल्याचे घोषित केले जाण्याचा हक्क प्राप्त होत असेल तर, न्यायाधीश निर्धारित करील अशा रीतीने त्याच्या समक्ष चिड्ड्या टाकून निवडलेल्या उमेदवाराला जी विधिग्राहय मते मिळाल्याचे आढळून येईल त्या मतांच्या एकूण संख्येत एका जादा मताची भर टाकली जाईल.

(६) लोकप्रतिनिधीत्व अधिनियम, १९५१ (सन १९५१ चा ४३) याच्या कलम १२३ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या भ्रष्टाचारांपैकी कोणताही भ्रष्टाचार उक्त कलम १२३ यात केलेल्या पुढील फेरबदलांच्या अधीनतेने या कलमाच्या प्रयोजनाकरीता भ्रष्टाचार आहे असे मानण्यात येईल. ते फेरबदल असे-

(अ) खंड (१), उपखंड (ख) मधील स्पष्टीकरणातील “आणि कलम ७८ मध्ये उल्लेख केलेल्या निवडणूक खर्चाच्या हिशोबात योग्य रितीने दाखल केलेला” हा मजकूर वगळण्यात येईल.

(ब) खंड (५) मधील “कलम २५ अन्वये तरतूद करण्यात आलेले.... किंवा मतदानासाठी कलम २९ चे पोटकलम (१) या अन्वये ठरवलेली कोणतीही जागा” या मजकूराऐवजी “किंवा याबाबत राज्य शासनाने केलेल्या नियमांच्या तरतुदीनुसार मतदानासाठी ठरवलेली कोणतीही जागा” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल:

(क) उपखंड (६) वगळण्यात येईल;

(ड) खंड (७) मधील “शासनाच्या सेवेतील कोणत्याही व्यक्तीकडून” या मजकूराऐवजी “महाराष्ट्र जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ (सन १९६२ चा महाराष्ट्र ५) याचे कलम २३९, खंड (ब) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही जिल्हा सेवेतील किंवा शासनाच्या सेवेतील कोणत्याही व्यक्तीकडून” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल आणि बाब (छ) मधील विहित करण्यात येतील असे ” या मजकूराऐवजी, “राज्य शासनाने याबाबत केलेल्या नियमांनी विहित करण्यात येतील असे” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

(७) कलम १२ चे किंवा कलम १४ चे पोटकलम (२) याखाली याबाबत केलेल्या नियमांची अंमलबजावणी करण्याचे काम ज्याच्याकडे सोपविले आहे त्या अधिकाऱ्याने एखादी चूक केली आहे किंवा जी भ्रष्टाचारामुळे घडलेली नाही अशी कोणतीही नियमबाह्यता किंवा रितिबाह्यता झालेली आहे याच केवळ कारणावरून, निवडणुकीच्या कोणत्याही विहिग्रहयतेबद्दल आक्षेप घेण्यात आला असेल तर न्यायाधीश ती निवडणूक अपास्त करणार नाही.

(८) पोटकलम (५) खंड (अ) खाली न्यायाधिशाने एखादी निवडणूक अपास्त केल्यास त्यास योग्य वाटल्यास, या कलमाच्या अर्थातर्गत जिने कोणताही भ्रष्टाचार केला आहे अशा कोणत्याही व्यक्तीस, पाच वर्षांपेक्षा अधिक नाही इतक्या अवधीपर्यन्त, कोणत्याही जिल्हा परिषदेचा सदस्य होण्यास निरह म्हणून घोषित करता येईल आणि न्यायाधिशाने असा निर्णय निर्णायक असेल :

परंतु, अशा कोणत्याही व्यक्तीस आपले म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी दिल्याखेरीज, अशी कोणतीही घोषणा करण्यात येणार नाही.

२७-अ निवडणूक विषयक बाबींमध्ये न्यायालयांनी हस्तक्षेप करण्यास प्रतिबंध:-

कलम २७ च्या तरतुदीनुसार असेल त्या व्यतिरिक्त इतर बाबतीत कोणत्याही जिल्हा परिषदेच्या कोणत्याही निवडणूकीस हरकत घेता येणार नाही; आणि त्या कलमामध्ये निर्देशिलेल्या न्यायाधिशाने कोणतेही न्यायालय अशा निवडणुकीच्या संबंधातील कोणताही विवाद दाखल करून घेणार नाही.

२८. अपराधसिध्दीमुळे किंवा भ्रष्टाचारामुळे उद्भवणारी निरहता:-

(अ) कोणत्याही व्यक्तीस,-

भारतीय दंड संहितेच्या कलम १५३-क किंवा कलम १७१-ड किंवा कलम १७१-च किंवा कलम ५०५, पोटकलम (२) किंवा पोटकलम (३) खाली कैदेची शिक्षा होण्याजोग्या अपराधाबद्दल किंवा या अधिनियमाच्या कलम २८ अ किंवा कलम ३५ किंवा कलम ३६, पोटकलम (२), खंड (अ) खाली शिक्षा होण्याजोग्या अपराधाबद्दल सिध्दापराध ठरविण्यात आले असेल; किंवा

(ब) कलम २७ खालील निवडणूक अर्जाची तारखेपासून किंवा त्या उमेदवारास निरह ठरविण्यात आले आहे असे कलम २७ च्या पोटकलम (५) अन्वये ज्या तारखेस घोषित करण्यात आले असेल त्या

तारखेपासून सहा वर्षांच्या कालावधीपर्यन्त, जिल्हा परिषदेच्या किंवा पंचायत समितीच्या कोणत्याही निवडणुकीत निवडून येण्यास किंवा मतदान निरह ठरवण्यात येईल.

२८ अ. निवडणुकीच्या संबंधात निरनिराळ्या वर्गांमध्ये वैरभाव वाढविणे :-

जी कोणी व्यक्ती या अधिनियमाखालील निवडणुकीसंबंधात भारतातील नागरिकांच्या निरनिराळ्या वर्गांमध्ये धर्म, वंश, जात, समाज किंवा भाषा या भूमिकेवरून वैरभाव किंवा द्वेषभाव पसरवील किंवा पसरवण्याचा प्रयत्न करील तिला अपराधसिध्दीनंतर तीन वर्षांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या अवधीच्या कैदेची शिक्षा किंवा दंडाची शिक्षा किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

२८ ब. निवडणुकीच्या आदल्या दिवशी किंवा निवडणुकीच्या दिवशी सार्वजनिक सभा भरविण्यास मनाई:-

(१) कोणतीही व्यक्ती कोणत्याही मतदार विभागामध्ये, मतदानास सुरुवात होण्याच्या तारखेपूर्वी चोवीस तासांमध्ये किंवा त्या मतदार विभागात निवडणुकीसाठी ज्या तारखेस किंवा तारखांस मतदान घेण्यात येईल त्या तारखेस किंवा तारखांस कोणतीही सार्वजनिक सभा बोलावणार नाही, भरवणार नाही किंवा अशा सभेस हजर राहणार नाही.

(२) जी कोणी व्यक्ती पोटकलम (१) च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील तिला अपराधसिध्दीनंतर अडीचशे रुपयांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या दंडाची शिक्षा होईल.

२८ . निवडणुकीच्या सभांमध्ये दंगल माजविणे :-

(१) जी कोणी व्यक्ती हे कलम जिला लागू असेल अशा एखाद्या सार्वजनिक सभेमध्ये जे काम चालविण्यासाठी सभा बोलावण्यात आली असेल ते काम चालण्यास प्रतिबंध करण्याच्या हेतूने गैरशिस्त रीतीने वागेल किंवा तशा रीतीने वागण्यास इतरांस चिथावणी देईल तिला अपराधसिध्दीनंतर दोनशे पन्नास रुपयांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या दंडाची शिक्षा होईल.

(२) कोणत्याही मतदार विभागास परिषद सदस्य निवडून देण्यास आवाहन करणारी या अधिनियमाखालील अधिसूचना ज्या तारखेस काढण्यात येईल ती तारीख आणि अशी निवडणूक ज्या तारखेस घेण्यात येईल ती तारीख यामधील कालावधीत त्या मतदार विभागात भरविण्यात आलेल्या राजकीय स्वरूपाच्या कोणत्याही सार्वजनिक सभेस हे कलम लागू असेल.

(३) जर कोणत्याही पोलिस अधिकाऱ्यास, कोणतीही व्यक्ती पोटकलम (१) खालील अपराध करित असल्याचा वाजवी संशय येत असेल तर त्यास सभेच्या अध्यक्षाने तसे करण्यासाठी विनंती केली असता, त्या व्यक्तीस तिचे नाव व पत्ता ताबडतोब त्यास सांगण्यासाठी फर्माविता येईल आणि जर अशी व्यक्ती तिचे नाव व पत्ता सांगण्यास नकार देईल किंवा कसूर करील किंवा ती खोटे नाव व पत्ता देत असल्याचा पोलिस अधिकाऱ्यास वाजवी संशय येईल तर त्या पोलिस अधिकाऱ्यास तिला अधिपत्राशिवाय अटक करता येईल.

२८ड. पत्रके, भित्तिपत्रके, वगैरे मुद्रित करण्यावर निर्बंध :-

(१) कोणतीही व्यक्ती, ज्यावर मुद्रक व प्रकाशक यांची नावे व पत्ते मुद्रित करण्यास नसतील असे कोणतेही निवडणूक विषयक पत्रक किंवा भित्तिपत्रक मुद्रित करणार किंवा प्रसिध्द करणार नाही किंवा मुद्रित करविणार किंवा प्रसिध्द करविणार नाही.

(२) कोणतीही व्यक्ती निवडणुकीसंबंधीचे कोणतेही पत्रक किंवा भित्तिपत्रक :-

(अ) तिने सही केलेल्या आणि तिला जे व्यक्तिशः ओळखत असतील अशा दोन व्यक्तींनी साक्षांकित केलेल्या उक्त पत्रकांच्या प्रकाशकाच्या ओळखीसंबंधातील अधिकथनाच्या दोन प्रती, तिने, मुद्रकास दिल्या असल्याशिवाय ; आणि

(ब) ते कागदपत्र मुद्रित करण्यात आल्यावर वाजवी वेळेच्या आत मुद्रकाने अधिकथनाची एक प्रत त्या कागदपत्राच्या एका प्रतीसह,-

(एक) जर ते बृहन्मुंबईत मुद्रित करण्यात आले असेल तर, बृहन्मुंबईच्या पोलिस आयुक्ताकडे, आणि (दोन) इतर कोणत्याही बाबतीत, ज्या जिल्ह्यात ते मुद्रित करण्यात आले असेल त्या जिल्ह्याच्या जिल्हा दंडाधिकाऱ्याकडे; पाठविली असल्याशिवाय, मुद्रित करणार किंवा करविणार नाही.

(३) या कलमाच्या प्रयोजनांसाठी ,-

(अ) एखाद्या कागदपत्राची हाताने प्रत लिहून काढणे याव्यतिरिक्त त्याच्या अनेक प्रती काढण्याची प्रक्रिया ही मुद्रण म्हणून मानण्यात येईल आणि “मुद्रक” या शब्द प्रयोगाचा अर्थ त्याप्रमाणे लावण्यात येईल; आणि

(ब) “निवडणूकविषयक पत्रक किंवा भित्तिपत्रक” या शब्दप्रयोगाचा अर्थ, एखादा उमेदवार किंवा उमेदवारांचा गट निवडून घेण्यास उत्तेजन देण्याच्या किंवा बाध आणण्याच्या प्रयोजनासाठी वाटण्यात आलेले कोणतेही छापील पत्रक, हस्तपत्रक किंवा इतर कागदपत्र किंवा निवडणुकीसंबंधातील कोणताही घोषणाफलक किंवा भित्तिपत्रक असा होतो; परंतु त्यामध्ये, ज्यात केवळ निवडणूक सभेची तारीख, वेळ, जागा आणि इतर तपशिल जाहीर करण्यात आला असेल किंवा ज्यामध्ये निवडणूक प्रतिनिधी किंवा कार्यकर्ते यांना देण्यात येणाऱ्या नेहमीच्या सूचना असतील असे कोणतेही हस्तपत्रक, घोषणाफलक किंवा भित्तिपत्रक यांचा अंतर्भाव होत नाही.

(४) जी कोणतीही व्यक्ती, पोटकलम (१) किंवा पोटकलम (२) च्या तरतुदीपैकी कोणत्याही तरतुदीचे उल्लंघन करील तिला अपराधसिध्दीनंतर पाचशे रुपयांपर्यंत वाढवता येईल इतकी दंडाची शिक्षा होईल.

२९. मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राजवळ प्रचार करण्यास मनाई :-

(१) ज्या तारखेस किंवा तारखांस कोणत्याही मतदान केंद्रात मतदान चालू असेल त्या तारखेस किंवा त्या तारखांस त्या मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्रापासून शंभर यार्डांच्या आतील कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी जागेत कोणतीही व्यक्ती पुढीलपैकी कोणतेही कृत्य करणार नाही :-

(अ) मतासाठी प्रचार करणे; अथवा

(ब) कोणत्याही मतदाराकडे मतासाठी याचना करणे; अथवा

(क) कोणत्याही विशिष्ट उमेदवारास मत न देण्याविषयी कोणत्याही मतदाराचे मन वळविणे; अथवा

(ड) निवडणूकीत मतदान न करण्याविषयी कोणत्याही मतदाराचे मन वळविणे; अथवा

(ई) निवडणुकीसंबंधीची (सरकारी नोटीस सोडून) इतर कोणतीही नोटीस किंवा निशानी प्रदर्शित करणे.

(२) जी कोणती व्यक्ती पोटकलम (१) च्या तरतुदीचे उल्लंघन करील तिला अपराधसिध्दीनंतर दोनशे पन्नास रुपयांपर्यंत वाढवता येईल इतक्या दंडाची शिक्षा होईल.

(३) या कलमाखाली शिक्षापात्र असलेला अपराध दखलपात्र असेल.

३०. मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राजवळ बेबंद वर्तन केल्याबद्दल शास्ती :-

(१) कोणतीही व्यक्ती कोणत्याही मतदान केंद्रात मतदान होईल त्या तारखेस किंवा तारखांस मतदानासाठी मतदान केंद्रात येणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीस उपद्रव होईल अशा रीतीने किंवा मतदान केंद्रात कामावर असलेल्या अधिकाऱ्यांच्या आणि इतर व्यक्तींच्या कामात व्यत्यय येईल अशारीतीने,-

(अ) ध्वनिवर्धक किंवा ध्वनिक्षेपक यासारखा, मानवी आवाज मोठा करणारा किंवा पुन्हा निर्माण करणारा कोणताही उपकरणसंच मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राच्या प्रवेशद्वाराजवळ किंवा त्याच्या जवळपासच्या कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी जागेत वापरणार किंवा चालवणार नाही; अथवा

(ब) मतदान केंद्रात किंवा मतदान केंद्राच्या प्रवेशद्वाराजवळ किंवा त्याच्या जवळपासच्या कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी जागेत ओरडणार नाही किंवा अन्यथा बेबंदपणे वागणार नाही.

(२) जी कोणतीही व्यक्ती पोटकलम (१) च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील किंवा असे उल्लंघन करण्यास बुध्दया मदत करील किंवा अपप्रेरणा देईल तिला अपराधसिध्दीनंतर दोनशे पन्नास रुपयांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या दंडाची शिक्षा होईल.

(३) जर कोणतीही व्यक्ती या कलमानुसार शिक्षापात्र असलेला अपराध करित आहे किंवा तिने तो केला आहे असे मतदान केंद्राध्यक्षास सकारण वाटले तर तयाला अशा व्यक्तीसा अटक करण्याविषयी कोणत्याही पोलिस अधिकाऱ्यास निदेश देता येईल आणि लागोलाग पोलिस अधिकारी त्यास अटक करील.

(४) कोणत्याही पोलिस अधिकाऱ्यास, पोटकलम (१) च्या तरतुदींचे कोणत्याही प्रकारे उल्लंघन होऊ नये म्हणून वाजवीरित्या आवश्यक असतील असे उपाय योजना योजता येतील आणि अशा बलाचा उपयोग करता येईल आणि असे उल्लंघन करण्याच्या कामी वापरण्यात आलेला कोणताही उपकरणसंच जप्त करता येईल.

३१. मतदान केंद्रावर गैरवर्तणूक केल्याबद्दल शास्ती:-

(१) जी कोणी व्यक्ती कोणत्याही मतदान केंद्रात मतदानासाठी निश्चित केलेल्या वेळात गैरवर्तन करील किंवा मतदान केंद्राध्यक्षाने दिलेले कायदेशीर निदेश पाळण्यात कसूर करील तिला मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा कामावर असलेल्या कोणताही पोलिस अधिकारी किंवा याबाबत अशा मतदान केंद्राध्यक्षाने प्राधिकृत केलेली कोणतीही व्यक्ती मतदान केंद्रातून घालवून देऊ शकेल.

(२) मतदान केंद्रात मतदान करण्याचा अन्यथा हक्क असलेल्या कोणत्याही मतदारास त्या मतदान केंद्रात मतदान करण्याची संधी मिळण्यास प्रतिबंध होईल अशा रीतीने पोटकलम (१) अन्वये प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करण्यात येणार नाही.

(३) जर अशा रीतीने मतदान केंद्रातून घालवून देण्यात आलेल्या कोणत्याही व्यक्तीने मतदान केंद्राध्यक्षाच्या परवानगीवाचून मतदान केंद्रात पुन्हा प्रवेश केला तर, तिला अपराधसिध्दीनंतर दोनशे पन्नास रुपयांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या दंडाची शिक्षा होईल.

(४) पोटकलम (३) खाली शिक्षापात्र असलेला अपराध दखलपात्र असेल.

३२. मतदानाची गुप्तता राखणे :-

(१) निवडणुकीत मतनोंदणीशी किंवा मतमोजणीशी संबंधित असलेले कोणतेही काम करणारा प्रत्येक अधिकारी, लिपिक, प्रतिनिधी किंवा इतर व्यक्ती मतदानाची गुप्तता राखील व गुप्तता राखण्याच्या कामी मदत करील आणि अशा गुप्ततेचा भंग करण्याच्या हेतूने (कोणत्याही कायद्याखाली किंवा कायद्यान्वये प्राधिकृत केलेल्या एखाद्या प्रयोजनाव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही प्रयोजनाकरीता) कोणत्याही व्यक्तीस कोणतीही माहिती देणार नाही.

(२) जी कोणतीही व्यक्ती पोटकलम (१) च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील तिला अपराधसिध्दीनंतर तीन महिन्यांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या अवधीची कैदेची शिक्षा किंवा दंडाची शिक्षा किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

३३. निवडणुकीसंबंधातील अधिकारी, वगैरे यांनी, उमेदवाराच्या वतीने काम न करणे किंवा मतदानाच्या बाबतीत वजन खर्च न करणे :-

(१) निवडणुकीच्या वेळी निर्वाचन अधिकारी किंवा मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा मतदान अधिकारी असलेल्या किंवा निवडणुकीसंबंधीचे कोणतेही कर्तव्य करण्यासाठी निवडणुक अधिकाऱ्याने किंवा मतदान केंद्राध्यक्षाने नेमलेला एखादा अधिकारी किंवा लिपिक असलेली कोणतीही व्यक्ती निवडणुकीचे काम चालविताना किंवा निवडणुकीसंबंधी व्यवस्था ठेवताना एखादा उमेदवार निवडून येण्याची संभाव्यता वाढवण्यासाठी (आपले मत देण्याशिवाय अन्य) कोणतेही कृत्य करणार नाही.

(२) पूर्वोक्तप्रमाणे कोणतीही व्यक्ती आणि पोलीस दलातील कोणतीही व्यक्ती-

(अ) निवडणुकीत कोणत्याही व्यक्तीने आपले मत द्यावे म्हणून तिचे मन वळविण्याचा, अथवा

(ब) निवडणुकीत आपले मत देण्यापासून कोणत्याही व्यक्तीस परावृत्त करण्याचा, अथवा

(क) निवडणुकीत कोणत्याही व्यक्तीस मतदानाच्या बाबतीत कोणत्याही रीतीने वजन खर्च करण्याचा, प्रयत्न करणार नाही.

(३) जी कोणतीही व्यक्ती पोटकलम (१) किंवा पोटकलम (२) च्या तरतुदींचे उल्लंघन करील तिला अपराधसिध्दीनंतर सहा महिन्यांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या अवधीच्या कैदेची शिक्षा किंवा दंडाची शिक्षा किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

३३अ. निवडणुकीच्या वेळी वाहने बेकायदेशीररीत्या भाड्याने घेण्याबद्दल किंवा ती प्राप्त करण्याबद्दल शास्ती-

कलम २७, पोटकलम (६) खाली जो भ्रष्टाचार म्हणून मानण्यात आला आहे आणि लोकप्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ (१९५१ चा ४३) याचे कलम १२३, पोटकलम (५) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेला आहे असा कोणताही भ्रष्टाचार निवडणुकीच्या वेळी किंवा निवडणुकीच्या संबंधात केल्याबद्दल जर कोणतीही व्यक्ती दोषी असेल तर तिला दोनशे पन्नास रुपयांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या दंडाची शिक्षा होईल.

३४. निवडणुकांच्या संबंधातील पदीय कर्तव्याचा भंग करणे-

(१) हे कलम जिला लागू आहे अशी कोणतीही व्यक्ती वाजवी कारणाशिवाय आपल्या पदीय कर्तव्याचा भंग करुन कोणतेही कृत्य केल्याबद्दल किंवा न केल्याबद्दल दोषी असेल तर तिला अपराधसिध्दीनंतर पाचशे रुपयांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या दंडाची शिक्षा होईल

(२) पूर्वोक्तप्रमाणे कोणतेही कृत्य केल्याबद्दल किंवा न केल्याबद्दल अशा कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध नुकसानभरपाईसाठी कोणताही दावा किंवा इतर कायदेशीर कार्यवाहया करता येणार नाहीत.

(३) हे कलम ज्यांना लागू आहे त्या व्यक्ती म्हणजे निर्वाचन अधिकारी, मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान अधिकारी आणि मतदारांची यादी ठेवणे, नामनिर्देशनपत्रे स्वीकारणे किंवा उमेदवारी मागे घेण्याच्या किंवा निवडणुकीच्या वेळी मतनोंदणी किंवा मतमोजणी करण्याच्या संबंधातील कोणतेही काम करण्यासाठी नेमलेल्या इतर कोणत्याही व्यक्ती या होत आणि "पदीय कर्तव्य" या शब्दप्रयोगाचा अर्थ, या कलमाच्या प्रयोजनाकरीता त्याप्रमाणे लावण्यात येईल, परंतु या शब्दप्रयोगात या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली लादण्यात आलेल्या कर्तव्यांव्यतिरिक्त इतर कर्तव्यांचा अंतर्भाव होणार नाही.

३५. मतदान केंद्रातून मतपत्रिका काढून नेणे हा अपराध असणे :-

(१) जी कोणी व्यक्ती, कोणत्याही निवडणुकीच्या वेळी एखाद्या मतदान केंद्रातून मतपत्रिका लबाडीने घेईल किंवा घेण्याचा प्रयत्न करील किंवा असे कोणतेही कृत्य करण्यास बुध्दया मदत करील किंवा अपप्रेरणा देईल तिला अपराधसिध्दीनंतर एक वर्षांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या कैदेची शिक्षा किंवा पाचशे रुपयांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या दंडाची शिक्षा किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

(२) जर कोणतीही व्यक्ती, पोटकलम (१) खाली शिक्षापात्र असलेला अपराध करित आहे किंवा तिने तो केला आहे असे मतदान केंद्राध्यक्षास सकारण वाटले तर, अशा अधिकाऱ्यास अशी व्यक्ती मतदान केंद्र सोडून जाण्यापूर्वी तिला अटक करता येईल किंवा तिला अटक करण्याविषयी एखाद्या पोलिस अधिकाऱ्यास निदेश देता येईल आणि त्यास अशा व्यक्तीची झडती घेता येईल किंवा एखाद्या पोलिस अधिकाऱ्याकडून तिची झडती घेण्याची तजवीज करता येईल :

परंतु, जेव्हा एखाद्या स्त्रीची झडती घेण्याची तजवीज करणे आवश्यक असेल, तेव्हा अशी झडती सभ्यतेचे नियम काटेकोरपणे पाळून दुसऱ्या एखाद्या स्त्रीकडून घेण्यात येईल.

(३) अटक केलेल्या व्यक्तीजवळ, झडती घेतल्यावर कोणतीही मतपत्रिका सापडल्यास, ती मतदान केंद्राध्यक्ष सुरक्षित ताब्यात ठेवण्यासाठी, पोलिस अधिकाऱ्याच्या स्वाधीन करील किंवा अशी झडती एखाद्या पोलिस अधिकाऱ्याने घेतली असेल तर, मतपत्रिका असा अधिकारी सुरक्षित ताब्यात ठेवील.

(५) पोटकलम (१) शिक्षापात्र असलेला अपराध दखलपात्र असेल.

३६. इतर अपराध व त्याबद्दल शास्ती :-

(१) जर एखादी व्यक्ती कोणत्याही निवडणुकीच्या वेळी इ

(अ) कोणतेही नामनिर्देशनपत्र लबाडीने विरुपित करील किंवा लबाडीने स्पष्ट करील ; अथवा

(ब) निवडणूक निर्वाचन अधिकाऱ्याच्या प्राधिकारान्वये किंवा त्याखाली लावलेली कोणतीही यादी, नोटीस किंवा इतर कागदपत्र लबाडीने विरुपित करील, नष्ट करील किंवा काढून टाकील ; अथवा

(क) कोणतीही मतपत्रिका किंवा कोणत्याही मतपत्रिकेवरील अधिकृत निशाणी लबाडीने विरुपित करील किंवा लबाडीने नष्ट करील ; अथवा

(ड) योग्य प्राधिकारावाचून कोणत्याही व्यक्तीस कोणतीही मतपत्रिका पुरवील ; अथवा

(ई) कोणत्याही मतपेटील मतपत्रिका टाकण्यास कायदानुसार जी प्राधिकृत असेल त्या मतपत्रिके व्यतिरिक्त इतर कोणतीही वस्तू अशा मतपेटीत लबाडीने टाकील ; अथवा

(फ) निवडणुकीच्या प्रयोजनांकरिता त्यावेळी उपयोगात असलेली कोणतीही मतपेटी किंवा मतपत्रिका योग्य प्राधिकारावाचून नष्ट करील, घेईल, उघडील किंवा अन्यथा तीत ढवळाढवळ करील ; अथवा

(ग) यथास्थिती लबाडीने किंवा योग्य प्राधिकाराशिवाय पूर्वगामी कृतींपैकी कोणतीही कृती करण्याचा प्रयत्न करील किंवा अशी कोणतीही कृती करण्यास बुध्दया मदत करील किंवा अपप्रेरणा देईल;

तर ती अपराधाबद्दल दोषी असेल.

(२) या कलमाखालील अपराधाबद्दल दोषी असलेली कोणतीही व्यक्ती-

(अ) जर ती एखाद्या मतदान केंद्रावरील निर्वाचन अधिकारी किंवा मतदान केंद्राध्यक्ष असेल किंवा निवडणुकीच्या संबंधात पदीय कर्तव्य बजावण्यासाठी योजणूक केलेला कोणताही इतर अधिकारी किंवा लिपिक असल तर, तिला अपराधसिध्दीनंतर दोन वर्षापर्यन्त वाढवता येईल, इतक्या अवधीच्या कैदेची शिक्षा किंवा दंडाची शिक्षा होईल किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

(ब) जर ती इतर कोणतीही व्यक्ती असेल तर तिला अपराधसिध्दीनंतर सहा महिन्यांपर्यन्त वाढवता येईल इतक्या अवधीच्या कैदेची शिक्षा किंवा दंडाची शिक्षा होईल किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील.

(३) मतमोजणी धरून एखाद्या निवडणुकीचे किंवा निवडणुकीच्या भागाचे काम चालवण्यात भाग घेणे किंवा निवडणुकीनंतर, अशा निवडणुकीच्या संबंधात उपयोगात आणलेल्या मतपत्रिका व इतर कागदपत्रे याबद्दल जबाबदार असणे हे एखाद्या व्यक्तीचे कर्तव्य असेल तर, या कलमाच्या प्रयोजनांकरिता ती पदीय कर्तव्य बजावीत आहे असे मानण्यात येईल, पण “पदीय कर्तव्य” या शब्दप्रयोगात या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली लादण्यात आलेल्या कर्तव्यांव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही कर्तव्याचा अंतर्भाव होणार नाही.

(४) पोटकलम (२), खंड (ब) खाली शिक्षापात्र असलेला अपराध दखलपात्र असेल.

३७. विवक्षित अपराधांच्या संबंधात खटला दाखल करणे :-

(१) जर राज्य निवडणूक आयोगास, जिल्हयातील जिल्हा परिषदेच्या कोणत्याही निवडणुकीला अनुलक्षून कलम ३३ किंवा कलम ३४ किंवा कलम ३६ चे पोटकलम (२), खंड (अ) खाली शिक्षापात्र असलेला कोणताही अपराध करण्यात आला आहे असे सकारण वाटत असेल तर, राज्य निवडणूक आयोगाने, त्या प्रकरणाच्या परिस्थितीवरून त्यास आवश्यक वाटेल अशी चौकशी करण्याची आणि असे खटले दाखल करण्याची तजवीज करणे हे त्याचे कर्तव्य असेल.

(२) राज्य निवडणूक आयोगाच्या आदेशावरून किंवा त्याने दिलेल्या प्राधिकारान्वये तक्रार करण्यात आली असल्याशिवाय कोणतेही न्यायालय पूर्वोक्त तरतुदीपैकी कोणत्याही तरतुदीखाली शिक्षापात्र असलेल्या

कोणत्याही अपराधाची दखल घेणार नाही. परिषद सदस्यांचा राजीनामा, त्यांना पदावरून दूर करणे व त्यांच्या नैमित्तिकरित्या रिकाम्या झालेल्या जागा, वगैरे

३८. परिषद सदस्यांचे राजीनामे :-

निवडून आलेल्या कोणत्याही परिषद सदस्यास अध्यक्षीय नावे स्वतःच्या सहीनिशी लिहून, आपल्या अधिकारपदाचा राजीनामा देता येईल आणि अध्यक्षीय आयुक्ताकडे तत्सम नोटीस देऊन परिषद सदस्य म्हणून आपल्या अधिकारपदाचा राजीनामा देता येईल; आणि त्यानंतर परिषद सदस्याचे अधिकारपद रिकामे होईल. ही नोटीस विहित रीतीने देण्यात येईल.

३९. गैरवर्तणूक, वगैरे केल्याबद्दल परिषद सदस्यास अधिकारपदावरून दूर करणे :-

जर कोणताही परिषद सदस्य आपली कर्तव्ये बजावित असता गैरवर्तणूक केल्याबद्दल किंवा कोणतेही लज्जास्पद वर्तन केल्याबद्दल दोषी असेल, किंवा तो परिषद सदस्य म्हणून आपली कर्तव्ये बजावण्यास असमर्थ झाला असेल तर, राज्य शासन त्यास योग्य वाटल्यास जिल्हा परिषदेच्या हजर असलेल्या व मतदान करणाऱ्या परिषद सदस्यांपैकी दोन तृतीयांशहून कमी नाहीत इतक्या परिषद सदस्यांनी पाठींबा दिलेल्या जिल्हा परिषदेच्या शिफारशीवरून अशा कोणत्याही परिषद सदस्यास अधिकारपदावरून दूर करता येईल :

परंतु, अशा कोणत्याही परिषद सदस्यास आपले स्पष्टीकरण देण्याची वाजवी संधी दिल्याखेरीज अधिकार पदावरून दूर करता येणार नाही.

४०. परिषद सदस्यांची पदावधीच्या काळातील निरहता:-

(१) कलम ६२, पोटकलम(२) च्या तरतुदींच्या अधीनतेने, जर कोणताही परिषद सदस्य त्याच्या पदावधीत,-

(अ) कलम १६, पोटकलम (१) खाली निरह ठरला असेल तर, अथवा,

(ब) जिल्हा परिषदेच्या परवानगीशिवाय, जिल्हा परिषदेच्या सभांस (पीटासीन प्राधिकाऱ्यांच्या बाबतीत रीतसर मंजूर केलेल्या रजेचा कालावधी वगळून) लागोपाठ सहा महिने गैरहजर असेल किंवा अशा सभांना लागोपाठ १२ महिने गैरहजर असेल तर, अशा परिषद सदस्याचे अधिकारपद हे, कलम ९ चे पोटकलम (१) याचा खंड (क) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, रिकामे होईल :

(३) या कलमाखाली एखादी जागा रिकामी झाली आहे किंवा कसे याविषयी आयुक्ताने स्वतः होऊन किंवा त्याच्याकडे याबाबतीत कोणत्याही व्यक्तीने अर्ज केल्यावरून कोणताही प्रश्न उपस्थित केल्यास, आयुक्त शक्य असेल तेथवर असा अर्ज मिळाल्याच्या तारखेपासून नव्वद दिवसांच्या आत त्या प्रश्नाचा निर्णय करील; आणि त्याचा त्यावरील निर्णय अंतिम असेल. जागा रिकामी झाली आहे असा आयुक्त निर्णय देईपर्यन्त परिषद सदस्यास वंचित केले जाणार नाही.

परंतु, परिषद सदस्यास आपली बाजू मांडण्याची वाजवी संधी देण्यात आल्याशिवाय कोणत्याही परिषद सदस्याविरुद्ध कोणताही निर्णय दिला जाणार नाही.

४१. नैमित्तिक रिकाम्या जागा कशा भराव्यात:-

एखादा परिषद सदस्य त्याचा पदावधी संपण्यापूर्वी मरण पावल्यामुळे, त्याने राजीनामा दिल्यामुळे, त्यास निरह ठरवल्यामुळे, किंवा त्यास पदावरून दूर करण्यात आल्यामुळे किंवा तो काम करण्यास असमर्थ झाल्यामुळे, किंवा अन्यथा एखादी जागा रिकामी झाली असेल तर, त्या प्रसंगी, उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी ही घटना राज्य निवडणूक आयोगास ताबडतोब कळवील, आणि ती रिकामी जागा, सोयीप्रमाणे होईल तितक्या लवकर एखाद्या व्यक्तीची त्या जागी निवडणूक घेऊन, भरण्यात येईल आणि ती व्यक्ती, ज्या परिषद सदस्यांच्या जागी तिला निवडून दिले असेल त्या परिषद सदस्याने ती जागा रिकामी झाली नसती तर, जितक्या कालावधीपर्यन्त अधिकारपद धारण केले असते तितक्याच कालावधीपर्यन्त अधिकारपद धारण करील :

परंतु, कलम ९ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, अशी जागा परिषद सदस्याचा पदावधी ज्या तारखेस समाप्त होईल त्या तारखेच्या पूर्ववर्ती सहा महिन्यांच्या आत रिकामी झाली असेल तर ती भरण्यात येणार नाही.

४५. अध्यक्ष व उपाध्यक्ष यांच्या निवडणुकीची कार्यपध्दती :-

(१) सार्वत्रिक निवडणुकीनंतर किंवा अन्यथा जिल्हा परिषदेची रचना करण्यात आल्यावर, कलम ११, पोटकलम (२) खाली जिल्हाधिकाऱ्याने निश्चित केलेल्या तारखेस अध्यक्ष व उपाध्यक्ष यांच्या निवडणुकीसाठी एक सभा बोलाविण्यात येईल.

(२) जिल्हाधिकारी किंवा याबाबत लेखी आदेश देऊन जिल्हाधिकारी, उप जिल्हाधिकाऱ्याच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जाचा नसेल अशा ज्या अधिकाऱ्यास नेमील, असा अधिकारी पोटकलम (१) खाली बोलाविलेल्या सभेचे अध्यक्षपद धारण करील. जिल्हाधिकारी किंवा असा अधिकारी, अशा सभेच्या अध्यक्षपदी असेल तेव्हा त्यास, अध्यक्षाला जिल्हा परिषदेच्या सभेच्या अध्यक्षपदी असताना जे अधिकार असतात तेच अधिकार असतील ; मात्र त्यास मतदानाचा हक्क असणार नाही :

परंतु, कलम १११ च्या पोटकलम (२) किंवा (१०) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी अशा सभेच्या अध्यक्षपदी असणाऱ्या जिल्हाधिकाऱ्यास किंवा अधिकाऱ्यास त्याच्या मते पुरेशा असणाऱ्या लेखी नमूद केलेल्या कारणावरून यथास्थिती अशी सभा तहकूब करण्यास नकार देता येईल किंवा अशी सभा तहकूब करता येईल.

(३) अध्यक्षाच्या किंवा उपाध्यक्षाच्या निवडणुकीत जर समसमान मते पडली तर निवडणुकीचा निकाल जिल्हाधिकारी किंवा अध्यक्षपदी असलेला अधिकारी हा आपल्या समक्ष, तो निर्धारित करील त्या रीतीने चिड्ड्या टाकून देईल.

(४) अध्यक्षाच्या किंवा उपाध्यक्षाच्या निवडणुकीच्या विधिग्राहयतेबाबत एखादा विवाद उपस्थित झाल्याच्या प्रसंगी जिल्हाधिकाऱ्यास किंवा अशा सभेत अध्यक्षपदी असणाऱ्या अधिकाऱ्यास किंवा कोणत्याही परिषद सदस्यास निवडणुकीच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत तो विवाद निर्णयासाठी आयुक्ताकडे निर्देशित करता येईल. आयुक्ताच्या निर्णयाविरुद्धचे अपील, अशा निर्णयाच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत राज्य शासनाकडे दाखल करता येईल.

(५) अध्यक्ष आणि उपाध्यक्ष यांच्या निवडणुकीनंतर, जिल्हा परिषदेस अध्यक्ष मुभा देईल असे इतर तातडीचे कामकाज चालविण्यासाठी, अध्यक्षाच्या अध्यक्षतेखाली आपली सभा चालू ठेवता येईल.

प्रकरण तीन

पंचायत समित्यांची रचना

५६. पंचायत समित्यांची स्थापना:-

प्रत्येक गटातील एक पंचायत समिती असेल, आणि या अधिनियमान्वये किंवा अन्यथा तिच्यामध्ये निहित केलेली सर्व कार्ये ही पंचायत समितीची कार्ये असतील.

५७. पंचायत समित्यांची रचना:-

(१) प्रत्येक पंचायत समितीमध्ये कलम ५८ आणि त्याबाबतचे नियम यांत अंतर्भूत असलेल्या तरतुदीनुसार प्रत्येक निर्वाचक गणामधून प्रत्येक एक याप्रमाणे प्रत्यक्ष निवडणुकीद्वारे निवडलेल्या सदस्यांचा समावेश असेल :

परंतु, पंचायत समितीच्या प्रादेशिक क्षेत्राची लोकसंख्या आणि अशा पंचायत समितीमधील निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांची संख्या यामधील गुणोत्तर व्यवहार्या असेल तेथवर संपूर्ण राज्यामध्ये सारखेच असेल.

(२) वगळले

(३) (अ) सार्वत्रिक निवडणुकींमध्ये पोटकलम (१) खाली येणाऱ्या सदस्यांच्या संख्येच्या दोन - तृतीयांश किंवा त्याहून अधिक सदस्यांची निवड झाल्यानंतर राज्य शासन विहित करील अशा वेळी व अशा रीतीने, राज्य निवडणूक आयोग या सदस्यांची नावे, त्यांच्या कायम पत्त्यांसह, प्रसिध्द करील; आणि अशा प्रसिध्दीनंतर पंचायत समितीची रीतसर रचना झाली असल्याचे मानण्यात येईल. दोन-तृतीयांश सदस्यांची संख्या ठरविताना, अपूर्णाक दुर्लक्षित करण्यात येईल.

परंतु, अशा प्रसिध्दीमुळे-

(एक) कोणत्याही गटातील निवडणुकीचे काम पूर्ण करण्यास आणि निवडून आलेल्या सदस्यांची नावे व त्यांचे कायम पत्ते, जसजसे उपलब्ध होतील त्याप्रमाणे राज्य निवडणूक आयोगाकडून तशाच रीतीने प्रसिध्द करण्यास प्रतिबंध होतो; किंवा

(दोन) या अधिनियमाखाली पंचायत समितीच्या सदस्यांच्या पदावधीवर त्याचा परिणाम होतो; असे मानले जाणार नाही.

(४) वगळले.

(५) गट विकास अधिकारी हा पंचायत समितीचा पदसिध्द सचिव असेल.

५८. निर्वाचक गण, निरहंता, निवडणुका व निवडणूक विषयक विवाद यांच्या संबंधातील तरतूदी-

(१) कलम ५७ पोटकलम (१) खाली निवडणुका घेण्याच्या प्रयोजनार्थ,

(अ) राज्य निवडणूक आयोगाकडून, त्या गटातील प्रत्येक निवडणूक विभागाचा दोन निर्वाचक गणांमध्ये विभागणी करण्यात येईल, तथापि, असे निर्वाचक गण, अशा पध्दतीने विभागण्यात येतील की, प्रत्येक निर्वाचक गणाची लोकसंख्या आणि पंचायत समितीसाठी निवडून द्यावयाच्या सदस्यांची एकूण संख्या यामधील गुणोत्तर, व्यवहार्य असेल तेथवर, पंचायत समितीच्या संपूर्ण क्षेत्रात सारखेच असेल.

(१-अ) कलम १३, पोटकलम (१) मध्ये निर्दिष्ट केलेली आणि राज्य निवडणूक आयोगाने, निर्वाचक गणात अंतर्भूत करण्यात आलेल्या निवडणूक विभागाच्या भागासाठी, सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे या बाबतीत अधिसूचित करली अशा तारखेस अंमलात असेल अशी, अशा प्रत्येक निवडणे विभागाची मतदार यादी ही, अशा निर्वाचक गणाची मतदार यादी असेल. राज्य निवडणूक आयोगाने पदनिर्देशित केलेला अधिकारी प्रत्येक निर्वाचक गणासाठी मतदार यादी ठेवील.

(ब) पंचायत समितीमध्ये अनुसूचित जातींच्या व अनुसूचित जमातींच्या व्यक्तींसाठी राखून ठेवावयाच्या जागांचे, त्या पंचायत समितीमधील, प्रत्यक्ष निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांच्या एकूण संख्येशी असलेले प्रमाण हे जास्तीत जास्त शक्य असेल तेथवर, त्या पंचायत समिती क्षेत्रातील अनुसूचित जातींच्या किंवा यथास्थिती, अनुसूचित जमातींच्या लोकसंख्येचे त्या क्षेत्राच्या एकूण लोकसंख्येशी जे प्रमाण असेल त्या प्रमाणाइतकेच असेल आणि अशा जागा पंचायत समितीमधील वेगवेगळ्या निर्वाचक गणांना आळीपाळीने नेमून देण्यात येतील :

परंतु संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्रे समाविष्ट असलेल्या पंचायत समितीमध्ये अनुसूचित जमातीसाठी राखून ठेवावयाच्या जागा ह्या, त्या पंचायत समितीमधील जागांच्या एकूण संख्येच्या निम्म्याहून कमी असणार नाहीत:

परंतु आणखी असे की, केवळ अंशतः अनुसूचित क्षेत्रांमध्ये येणाऱ्या पंचायत समितीमधील अनुसूचित जमातीसाठीच्या राखीव जागा ह्या, खंड (ब) च्या तरतुदीनुसार असतील.

परंतु, तसेच अशा रीतीने राखून ठेवलेल्या जागांच्या एकूण संख्येच्या एक-तृतीयांश जागा अनुसूचित जातींच्या किंवा, यथास्थिती, अनुसूचित जमातींच्या स्त्रियांसाठी राखून ठेवण्यात येती;

(क) नागरिकांच्या मागासवर्गांच्या प्रवर्गातील व्यक्तींसाठी राखून ठेवावयाच्या जागा, पंचायत समितीमधील निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांच्या एकूण संख्येच्या २७ टक्क्यांइतक्या असतील आणि अशा जागा पंचायत समितीमधील वेगवेगळ्या निर्वाचक गणांना आळीपाळीने नेमून देण्यात येतील :

परंतु संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्र समाविष्ट असलेल्या पंचायत समितीमध्ये अनुसूचित जमाती व अनुसूचित जाती यांच्याकरीता जागा राखून ठेवल्यानंतर उर्वरित जागांपैकी (कोणत्याही असल्यास) २७ टक्के जागा ह्या नागरिकांच्या मागासवर्गाच्या व्यक्तींकरीता राखून ठेवण्यात येतील :

परंतु आणखी असे की, केवळ अंशतः अनुसूचित क्षेत्रामध्ये येणाऱ्या पंचायत समितीमध्ये नागरिकांच्या मागासवर्गाच्या व्यक्तींकरीता राखून ठेवावयाच्या जागा ह्या खंड (क) च्या तरतुदींनुसार असतील:

परंतु, तसेच अशा रीतीने राखून ठेवलेल्या जागांच्या एकूण संख्येच्या एक-तृतीयांश जागा नागरिकांच्या मागासवर्गाच्या प्रवर्गातील स्त्रियांसाठी राखून ठेवण्यात येतील;

(ड) अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि नागरिकांचा मागासवर्गाचा प्रवर्ग यांमधील स्त्रियांसाठी राखून ठेवलेल्या जागांसह), पंचायत समितीमधील, प्रत्यक्ष निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांच्या एकूण संख्येच्या एक-तृतीयांश जागा स्त्रियांसाठी राखून ठेवण्यात येतील आणि अशा जागा पंचायत समितीमधील वेवेगळ्या निर्वाचक गणांना आळीपाळीने नेमून देण्यात येतील :

(१-क) पोटकलम (१ब) अन्वये करावयाचे जागांचे आरक्षण (स्त्रियांसाठी असलेल्या आरक्षणाव्यतिरिक्त इतर), हे भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३३४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेला कालावधी समाप्त झाल्यावर अंमलात असण्याचे बंद होईल;

(१-ड) पंचायत समितीची रचना करण्यासाठी घ्यावयाची निवडणूक पुढील कालावधीमध्ये पूर्ण करण्यात येईल,

(अ) कलम ५९ च्या पोटकलम (१) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेली तिची मुदत समाप्त होण्यापूर्वी;

(ब) विसर्जन करण्यात आलेल्या पंचायत समितीच्या बाबतीत, तिच्या विसर्जनाच्या तारखेपासून सहा महिन्यांचा कालावधी समाप्त होण्यापूर्वी:

परंतु, विसर्जित पंचायत समिती, ज्यामध्ये चालू राहिली असती तो उर्वरित कालावधी सहा महिन्यापेक्षा कमी असेल त्या बाबतीत अशा कालावधीसाठी पंचायत समितीची रचना करण्याकरिता या खंडान्वये कोणतीही निवडणूक घेणे आवश्यक असणार नाही.

(क) कलम २७ चे पोटकलम (२) आणि कलम ५८ चे पोटकलम (२) याअन्वये नवीन निवडणूक घेण्याची आवश्यकता असेल त्या बाबतीत, राज्य निवडणूक आयोगाकडून निश्चित करण्यात येईल अशा, व्यवहार्य असेल तितक्या लवकरच्या तारखेला.

(१-ई) निवडणूकीची तारीख, निवडून येण्यास आवश्यक असलेली अर्हता आणि निरर्हता, आणि जिल्हा परिषदेच्या सदस्यांच्या निवडणुकीतील मतदानाचा अधिकार या संबंधातील कलम १४, १५, १५-अ, १६, १७ आणि १८ यांच्या तरतुदी जिल्हा परिषदेच्या सदस्यांच्या बाबतीत त्या जशा लागू होतात त्याचप्रमाणे पुढील फेरबदलांसह, पंचायत समितीच्या सदस्यांच्या बाबतीत लागू होतील:-

(अ) कलम १५ मध्ये “जिल्ह्यातील व जिल्ह्याच्या” या मजकुराऐवजी “गटातील व गटाच्या” आणि “निवडणूक विभागाच्या” आणि “निवडणूक विभागातून” या मजकुराऐवजी “निर्वाचक गणाच्या” आणि “निर्वाचक गणातून” हा मजकूर अनुक्रमे दाखल करण्यात येईल;

(ब) कलम १६, पोटकलम (१), खंड (ड) मध्ये “३९” या आकड्याऐवजी “६१” हा आकडा दाखल करण्यात येईल;

(क) कलम १७ मध्ये, “निवडणूक विभागाच्या” आणि “निवडणूक विभागात” या मजकुराऐवजी, अनुक्रमे “निर्वाचक गणाच्या” आणि “निर्वाचक गणात” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल आणि पोटकलम

(३) मध्ये “निवडणूक विभागात” हे शब्द ज्या दोन ठिकाणी येतात तेथे त्याऐवजी “निर्वाचक गणात” हे शब्द दाखल करण्यात येतील.

(२) निवडणुका आणि निवडणूकांच्या संबंधातील विवाद यासंबंधीची कलम (१९ ते २७, २७ अ व २८ (दोन्ही धरून) व २८-अ ते २८-ड (दोन्ही धरून), २९ ते ३३ (दोन्ही धरून), ३३-अ प ३४ ते ३७ (दोन्ही धरून) यांच्या आणि त्याखाली केलेल्या कोणत्याही नियमांच्या तरतुदी, योग्य त्या फेरफारास, कलम ५७, पोटकलम (१), खालील सदस्यांच्या निवडणुकीच्या संबंधात लागू होतील.

५९. पंचायत समितीच्या सदस्यांचा पदावधी :-

(१) या अधिनियमामध्ये अन्यथा तरतूद केली असेल त्याव्यतिरिक्त इतर बाबतीत पंचायत समितीच्या सदस्यांचा पदावधी पंचायत समितीच्या पहिल्या सभेच्या तारखेपासून सुरु होणारी पाच वर्षे इतका असेल;

(२) पंचायत समितीची पोट-कलम (१) अन्वयेची मुदत समाप्त होण्यापूर्वी तिचे विसर्जन झाल्यानंतर रचना करण्यात आलेल्या पंचायत समितीचे सदस्य, त्या पंचायत समितीचे अशा प्रकारे विसर्जन करण्यात आले नसते तर तिचे सदस्य पोटकलम (१) अन्वये उरलेल्या ज्या कालावधीपर्यन्त (पदावर) असण्याचे चालू राहिले असते, तेवढ्याच कालावधीपर्यन्त (पदावर) असण्याचे चालू राहतील.

(३) पंचायत समितीची पहिली सभा, जिल्हाधिकारी किंवा यासंबंधात जिल्हाधिकाऱ्याने प्राधिकृत केलेला अधिकारी, कलम ५७, पोटकलम (३) अन्वये सदस्यांची नांवे प्रसिध्द करण्यात आल्यानंतर, शक्य होईल तितक्या लवकर, सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे निश्चित करील अशा तारखेला घेण्यात येईल; आणि अशी तारीख,-

(अ) सार्वत्रिक विडणूकीनंतर होणाऱ्या पहिल्या सभेच्या बाबतीत, मावळत्या सदस्यांचा पदावधी समाप्त होण्याच्या तारखेच्या लगतनंतरच्या दिवसापेक्षा उशिराची असणार नाही;

(ब) पंचायत समितीच्या विसर्जनानंतर घेण्यात आलेल्या निवडणुकीच्या बाबतीत, पंचायत समितीच्या विसर्जनाच्या तारखेपासून सहा महिन्यांचा कालावधी समाप्त होण्याच्या तारखेपेक्षा उशिराचा असणार नाही.

६०. पंचायत समितीचा सदस्य म्हणून राजिनामा देणे :-

पंचायत समितीच्या कोणत्याही सदस्यास सभापतीच्या नावे स्वतःच्या सहीनिशी लिहून आपल्या अधिकारपदाचा राजिनामा देता येईल, आणि सभापतीस अध्यक्ष्याच्या नावे स्वतःच्या सहीनिशी लिहून पंचायत समितीचा सदस्य म्हणून आपल्या अधिकारपदाचा राजिनामा देता येईल आणि लागोलाग त्या सदस्याचे अधिकारपद रिकामे होईल. राजीनाम्याची नोटीस विहित केलेल्या रितीने सुपूर्त करण्यात येईल.

६१. गैरवर्तणुकीमुळे सदस्यास अधिकारपदावरून दूर करणे :-

पंचायत समितीचा कोणताही सदस्य आपली कर्तव्ये बजावीत असता गैरवर्तणूक केल्याबद्दल किंवा लज्जास्पद वर्तनाबद्दल दोषी असेल, किंवा पंचायत समितीचा सदस्य या नात्याने आपली कर्तव्ये पार पाडण्यास असमर्थ झाला असेल तर, राज्य शासनास, त्यास तसे करणे योग्य वाटल्यास उपस्थित असलेल्या व मतदान करणाऱ्या सदस्यांपैकी दोन-तृतीयांशहून कमी नाही इतक्या सदस्यांनी पाठिंबा दिला असेल अशा, पंचायत समितीच्या शिफारशीवरून अशा सदस्यास अधिकारपदावरून दूर करता येईल :

६३. नैमित्तिक रिकाम्या जागा कशा भराव्यात:-

पंचायत समितीचा एखादा सदस्य, आपला पदावधी संपण्यापूर्वी मरण पावल्यामुळे, त्याने राजिनामा दिल्यामुळे, त्यास निरह ठरवल्यामुळे, किंवा त्यास अधिकारपदावरून दूर करण्यात आल्यामुळे किंवा तो कार्य करण्यास असमर्थ झाल्यामुळे किंवा अन्यथा एखादी जागा रिकामी झाली असेल तर त्या प्रसंगी गट विकास अधिकाऱ्याने ही घटना राज्य निवडणूक आयोगास ताबडतोब कळविली पाहिजे आणि अशी रिकामी जागा सोईचे होईल त्याप्रमाणे, शक्य तितक्या लवकर, एखाद्या व्यक्तीची त्या जागी निवडणूक करून भरील आणि ती

व्यक्ती ज्या सदस्याच्या जागी तिला निवडून दिले असेल त्या सदस्याने ती जागा रिकामी झाली नसती तर ज्या कालावधीपर्यन्त अधिकारपद धारण केले असते तितक्याच कालावधीपर्यन्त अधिकारपद धारण करील :

परंतु, कलम ५७ यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, अशी जागा सदस्याचा पदावधी ज्या तारखेस समाप्त होईल त्या तारखेच्या पूर्ववर्ती सहा महिन्यांच्या आत रिकामी झाली असेल तर ती भरण्यात येणार नाही.

६४. पंचायत समितीचा सभापती व उपसभापती यांची निवडणूक :-

(१) पोटकलम (४) च्या तरतुदींना अधिन राहून प्रत्येक पंचायत समितीच्या सदस्यांनी आणि त्यांच्यामधून निवडलेला सभापती त्या पंचायत समितीच्या अध्यक्षपदी असेल;

(२) तसेच पोटकलम (४) याच्या तरतुदींच्या अधीनतेने, पंचायत समिती आपल्या सदस्यांपैकी एका सदस्यास उप-सभापती म्हणून निवडील.

(३) वगळले.

(४) पंचायत समितीचा कोणताही सदस्य, एकापेक्षा अधिक सहकारी संस्थांचा सभापती असेल तर, सभापती किंवा उप सभापती म्हणून निवडून येण्यास पात्र असणार नाही, आणि एकापेक्षा अधिक सहकारी संस्थांचा सभापती म्हणून एखादा सभापती किंवा उपसभापती निवडून आल्यास पंचायत समितीच्या, यथास्थिती, सभापतीचे किंवा उपसभापतीचे अधिकारपद, ज्या तारखेस तो अशा रीतीने निवडून आला असेल त्या तारखेस, रिकामे होईल.